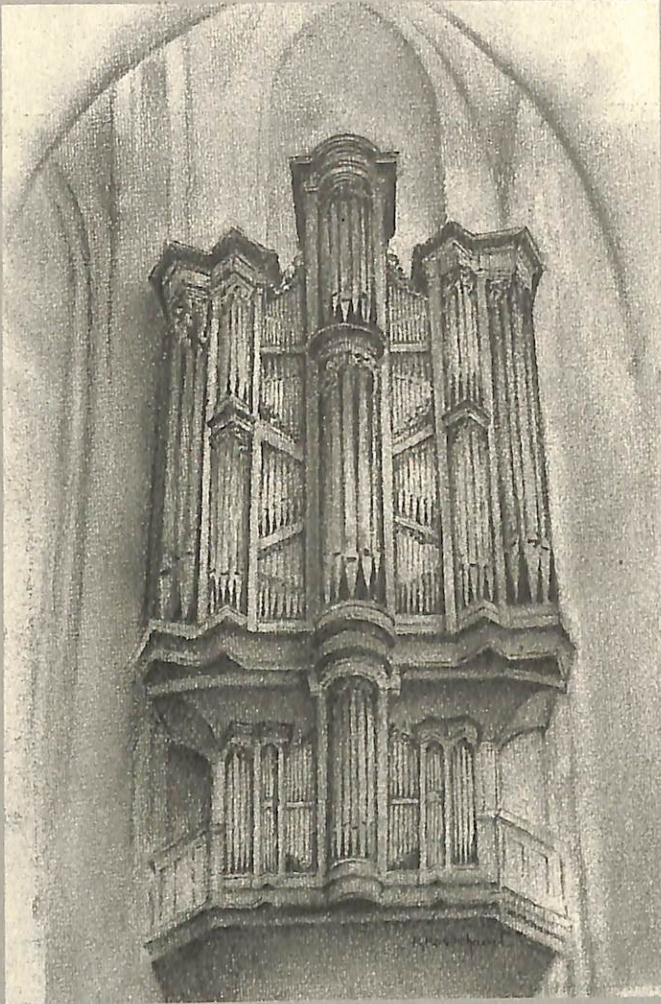

D E C E M B E R

2 0 0 2

4

Orgelkunst

Inhoud

Bijdragen

Het orgel van de St.-Quintinskathedraal te Hasselt gerestaureerd JOOST VERMEIREN	195
De restauratie/reconstructie van het Le Picardorgel (1752) in de basiliek Onze-Lieve-Vrouw-Geboorte te Tongeren PATRICK ROOSE	201
Een orgelreis door Zuid-Nederland en Vlaanderen met vérstreckende gevolgen DR. TON VAN ECK	211
Orgel & internet LUK BASTIAENS & PATRICK ROOSE	238
Orgelbouwactualia	243
Besprekingen	245
44ste orgel improvisatieconcours 2002 Haarlem JAN BAERT	249
Mededelingen	250
Agenda	253
Orgeltijdschriften	256

JOOST VERMEIREN

Het orgel van de St.-Quintinuskathedraal te Hasselt gerestaureerd

In het maart- en juninummer van ORGELKUNST 2001 verschenen twee uitvoerige artikels – van de hand van Michel Lemmens – over de geschiedenis van het Niehoff-orgel in de Hasseltse kathedraal.^(*) Thans volgt een bespreking van het orgel, na de recente restauratie die voltooid werd in juni 2002.

De huidige restauratie is uitgevoerd door Guido Schumacher uit Baelen, naar een plan dat – in overleg met de afdeling *Monumenten en Landschappen* van de Vlaamse Gemeenschap – werd ontworpen door het collectief "Spectrum" te Hasselt, met Michel Lemmens als orgeldeskundige.

Bij de recente restauratie van het hele kerkinterieur werd de akoestiek spectaculair verbeterd. Daar waar we vroeger te maken hadden met een kurkdroge ruimte (veroorzaakt door de niet-bepleisterde mergelstenen), kunnen we thans genieten van een zeer aangename akoestiek, doordat de mergelsteen in verschillende lagen beschilderd is.

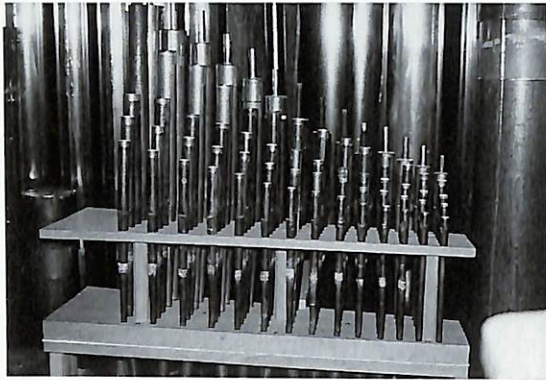
Als uitgangspunt voor de restauratie werd gekozen voor de situatie van 1793 toen Joseph Binvignat (afkomstig uit de Franse Champagnestreek, maar als orgelmaker vanaf ca. 1775 gevestigd in Maastricht, waar hij samenwerkte met Lambert Houdtappel) een geheel nieuw concept uitwerkte met gebruikmaking van ouder, niet onbelangrijk pijpwerk. Hij integreerde er namelijk (zoals vermeld in bovengenoemde artikels van Michel Lemmens) pijpwerk uit een vorig orgel van o.a. Nicolaes en Jacob Niehoff uit 's Hertogenbosch (1592/93), Jan Van Weert (1628), Jan II Poselius van Hélécine (1708/09), Christian Penceler uit Leuven (1711/14), Henzich Möseler van Luik (1750) naast door Binvignat eigenhandig vervaardigd pijpwerk.

Dat we hier zo veel historisch pijpwerk aantreffen is o.m. te danken aan Gerard Pels.

Bij de vorige "restauratie" in 1972 door Bernard Pels (vader van Gerard) werd op advies van Dr. Hans Klotz uit Keulen een hoeveelheid historisch

---

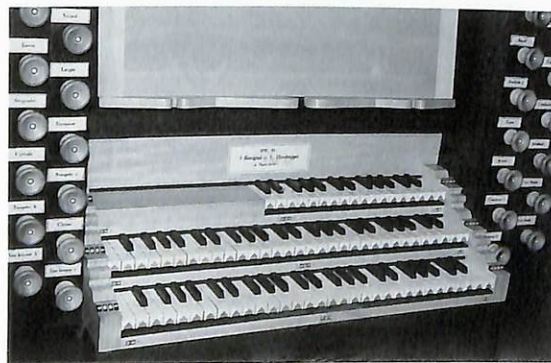
© Ton Reynaerds

hoofdwerk: cornetregister

restauratie. De achterzijde en de zijkanten van de kas hebben geen houten wand, wel een open raamstructuur bestaande uit stijlen en regels. Tussen deze houten raamconstructie en de torenmuur is er een stemgang. De mergelstenen muur heeft hier de functie van geluidsreflector! Bovenaan de onderkas is een luik gemaakt dat geopend kan worden door de registerknop *Porte Positif*. Bij geopende stand kan het in de onderkas ingebouwde positief beter uitklinken.

De hoofdwerkkladen en de vier pedaalladen bevinden zich achter het front. De lade van het onderpositief en de echowerklade situeren zich in de onderkas. Alle windladen zijn nieuw vervaardigd naar voorbeelden van J. Binvignat. De speeltafel is niet centraal in de kas gemonteerd, maar in het rechtergedeelte van de onderkas. De ontwerpers en uitvoerders hebben een staaltje vakmanschap moeten tonen om, naast het positief en het echowerk, alle traktuuronderdelen voor het gehele instrument in de vrij smalle onderkas onder te brengen. Ondanks de krappe plaats en de complexe aanleg van de tracturen is de mechanische werking

pijpwerk uit het orgel verwijderd en opgeslagen bij de firma Pels. Bij de recente restauratie is dit pijpwerk via Gerard Pels weer aangeworven, waardoor de hoeveelheid historisch pijpwerk nagenoeg verdubbeld is.

De nieuwe orgelkast werd in de jaren 1791/92 vervaardigd door meubelmaker Anthoon Bertrams en beeldsnijder Andries Beck (beiden uit Hasselt), naar een ontwerp van B. Springel, architecte. Deze orgelkas is volledig gehandhaafd bij de huidige

van zowel toets- als registertractuur zeer goed. Het toucher is comfortabel en goed beïnvloedbaar.

Het orgel wordt van wind voorzien door drie flinke keilbalgen (waarvan één bij mijn bezoek niet in werking was) die zich in de torenkamer, net iets onder het niveau van de hoofdwerk- en pedaalladen, bevinden. Om windproblemen te vermijden hebben de eiken

windkanalen zo weinig mogelijk scherpe hoeken. De speeltafel heeft uitgezaagde bakstukken uit perenhout, met inlegwerk uit ebben en been. De ondertoetsen zijn belegd met been en hebben uitgezaagde benen frontons. De boventoetsen zijn van ebben. De registerknoppen zijn gedraaid uit perenhout met fijn inlegwerk van ebben en been.

Daar waar vóór de kerkrestauratie elk geluid gedoemd was om onmiddellijk te sterven, wordt het geluid nu als het ware door de ruimte verder ontwikkeld. Deze akoestische verbetering komt uiteraard de orgelklank ten goede. De verhouding van het klankvolume met de relatief kleine kathedraal is prima en duidelijk orgelspel is geen enkel probleem. Wat wel een probleem kan zijn is de balans tussen het hoofdwerk en het ingesloten onderpositief (ook nog met geopend luik). Dit is uiteraard een gevolg van de gekozen optie bij aanvang van de restauratieplannen.

De registers sluiten goed bij elkaar aan en versmelten prima, waardoor er vele combinaties mogelijk zijn. Het *plein jeu* klinkt zilverachtig met een stevige graviteit. Het *grand jeu* heeft de kracht en de kleur die men er van kan verwachten, terwijl de fluitregisters bijzonder aangenaam warm kunnen verrassen. Hier en daar zijn er nog wel enige registers die nog wat extra aandacht verdienen: de trompetregisters van hoofdwerk en pedaal hebben in de baskant hier en daar de neiging "over te slaan", de *bombarde* is soms iets te traag, de *bourdon* 16' van het hoofdwerk wordt erg zwak naar beneden toe. Anderzijds is o.a. de *montre* 8' van het hoofdwerk bijzonder aangenaam en zangerig, versmelten de prestantregisters goed en hebben de oude gedekten een erg warme, volle kleur. Ook de cornetregisters vallen in dezelfde zin op.

Het orgel heeft een ontspannen "ademende" windvoorziening. Om geen storende windschokken

onderkas: positieflade. De cromorne staat achter het kaderwerk van de rug van de orgelkas

hoofdwerk: voix humaine en clairon 4'

te veroorzaken is een aangepast "toucher" vereist bij grotere registercombinaties, zeker wanneer men de *bourdon* 16' gebruikt.

Het orgel biedt vele mogelijkheden qua literatuurspel: zowel Franse, Vlaamse als Duitse werken kunnen verantwoord op dit instrument uitgevoerd worden. Bovendien bieden de tongen ook mogelijkheden naar de Spaanse literatuur toe. Al bij al een restauratie op Vlaamse bodem die er mag zijn en die de positieve evolutie van de orgelbouw in Vlaanderen bevestigt.

Met dank aan Michel Lemmens en het personeel van de kathedraal.
Foto's: Joost Vermeiren, tenzij anders vermeld.
Orgelbezoek: 26 augustus & 26 september 2002.

* M. LEMMENS, *Geschiedenis van het Niehoff-orgel in de Sint-Quintinuskerk, thans kathedraal, te Hasselt — Deel 1*, in *Orgelkunst*, XXIV, nr 1, p.2-26 ; — *Deel 2*, XXIV, nr. 2, p. 91-116.
M. LEMMENS, *Archivalia betreffende het Niehoff-orgel van Hasselt*, in *Orgelkunst*, XXIV, nr. 1, p. 42-49.

DISPOSITIE

hoofdwerk: C – f³	onderpositief: C – f³	pedaal: C – d¹ (nieuw pijpwerk)
Montre 8 *	Prestant 4 *	Montre 8
Cornet V *	Bourdon 8 *	Prestant 4
Bourdon 16 *	Cornet III (vanaf cis ¹)	Soubasse 16
Bourdon 8 *	Flûtte 4	Bombarde 16
Prestant 4 *	Nazard 3	Trompette 8
Flûtte 4*	Doublette 2	
Doublette 2 *	Tierce 1 ^{3/5}	
Flûtte douce 3 *	Mixture III	
Tierce 1 ^{3/5}	Cromhorne 8 B&D	
Nazard 1 ^{1/3'}		
Sexquialter II *		
Fourmiture IV *	echowerk : c¹ – f³ (nieuw pijpwerk)	
Cymballe II	Bourdon 8	Acc. Pedale
Trompette 8 B&D	Prestant 4	Tremblant
Clairon 4	Cornet III	Porte Positief
Voix humaine 8	Cromhorne 8	

De registers gemerkt met een * zijn helemaal of gedeeltelijk oud.
Voor meer informatie over de herkomst, zie *ORGELKUNST*, XXIV, 2001, nr. 2, p. 110.
Stemming: Neidhardt I
Toonhoogte: a = 405 Hz bij 16° C

SUMMARY

The restoration of the Hasselt Cathedral organ was completed in June 2002. According to a design of the "Spectrum" collective with Michel Lemmens as the organ expert, Guido Schumacher carried out the restoration according to the 1793 situation. In those days, Joseph Binignat built a new organ, using a lot of old pipe-work. Mechanically speaking, the organ is built in a rather complex way. In spite of the complex mechanism, the organ operates very well mechanically. Also, the acoustics of the cathedral have improved a great deal after the restoration of the church. Due to this as well as to the quality of the restoration work, it has become a convincing instrument. A restoration which confirms the positive evolution of Flemish organ-building!

Orgelkunst 2003 jaargang XXVI

in een vernieuwde lay-out

maart 2003, nr. 100

bijzondere uitgave in kleurendruk

met internationale bijdragen van o.m.

Dr. Martin Balz (D) . Guy Bovet (CH) . Paolo Crivellaro (I)
Dr. Hans Fidom (NL) . Christopher Kent (UK),
Svend Prip (DK) . François Sabatier (F)

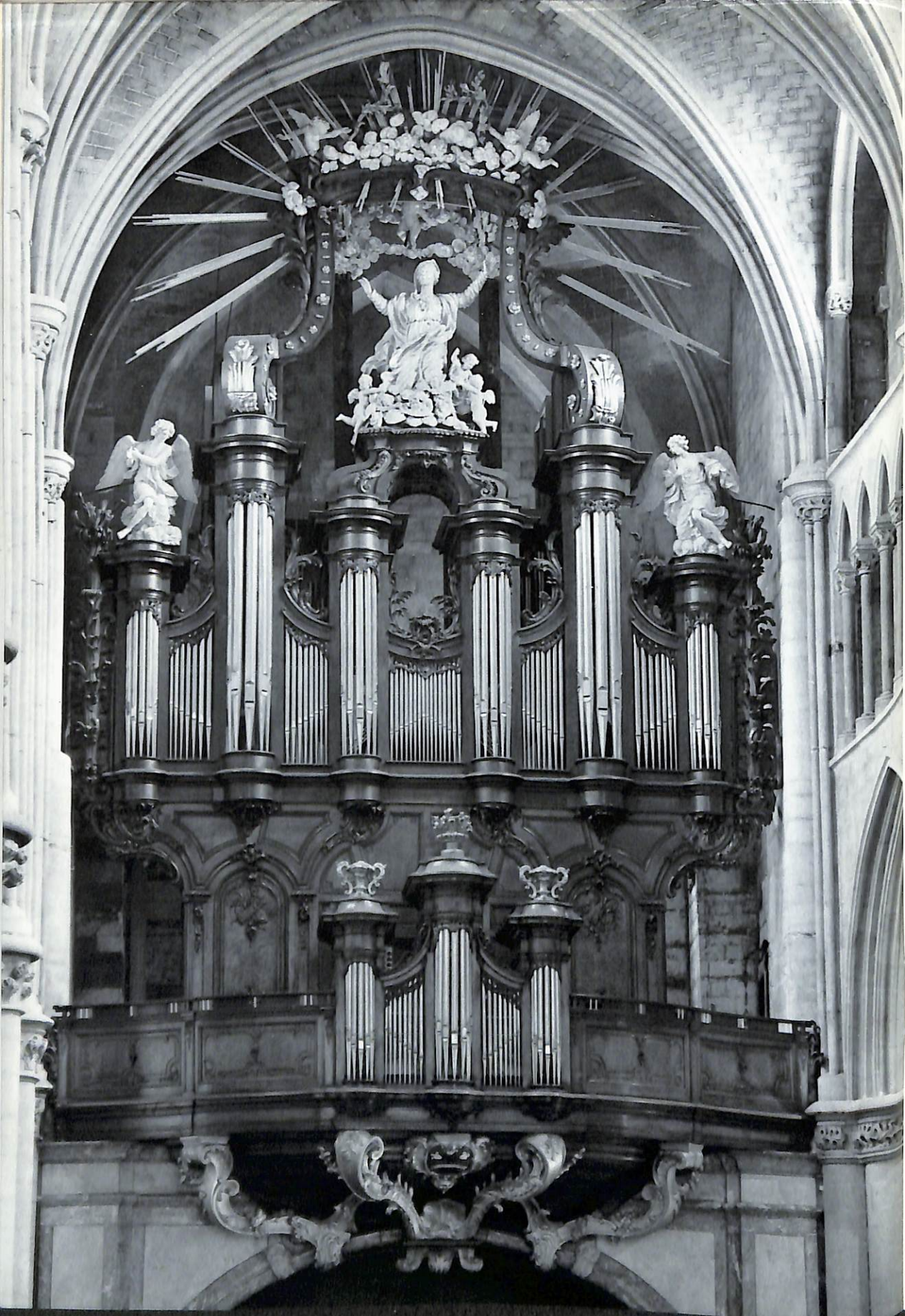
Verder wordt in 2003 aandacht besteed aan:

Flor Peeters (P. Pieters) . Joseph Jongen (J. Whiteley)
Sofia Gubaidulina (E. Biesemans)
Frans Geysen (B. Van Nespén) . Edgar Tinel (K. D'Hooghe)
Charles Hens (J. Ferrard) . Ph. Boesmans (B. Mernier)
J. De Pillecyn (H. De Backer)
Aristide Cavallé-Coll te Gent (J. De Henau)
de Belgische concerten voor orgel en orkest (K. D'Hooghe)

artikels over gerestaureerde en nieuwe orgels,
orgelactualia,

CD-, boek- en partituurbesprekingen,
overzicht internationale orgeltijdschriften,
orgelconcertenagenda

[www.orgelkunst.be]

PATRICK ROOSE

De restauratie/reconstructie van het Le Picardorgel (1752) in de basiliek Onze-Lieve-Vrouw-Geboorte te Tongeren

Het oorspronkelijk orgel in de basiliek te Tongeren werd gebouwd door Jean-Baptiste Le Picard uit Luik in de periode 1750-52 in een bijzonder fraaie orgelkas die ontworpen werd door Louis Lejeune en waarvan de uitvoering werd toevertrouwd aan Jean-Pierre Heuvelman, beiden eveneens werkzaam te Luik. In 1997-2000 werd een restauratie/reconstructie van het orgel gerealiseerd door de Manufacture d'orgues Thomas (Francorchamps-Ster) m.m.v. J.L. Boisseau (F - Poitiers). De beelden werden door Pascale Wéry gerestaureerd. Michel Lemmens fungeerde als ontwerper-orgeldeskundige voor het "Ontwerpcollectief Spectrum".

Voor de hiernavolgende tekst hebben wij ruim geciteerd uit een folder die is uitgegeven door "De Vrienden van het Le Picard-orgel van de basiliek vzw". Er werden door ons enkele correcties aangebracht, alsook aanvullingen op basis van notities genomen tijdens de oplevering.

VOORGESCHIEDENIS

De vroegste vermelding van een orgel in de Tongerse basiliek dateert uit 1388, toen Jacob Flamingus uit Keulen aldaar herstellingen uitvoerde. In 1473 werd het orgel door Anthoni Van Elen (Maastricht) "gevisiteerd"; het is niet bekend of hij werken verrichtte. In de jaren 1528/31 werd het orgel hersteld door Peter Briesger (Koblenz) en van het noordertransept naar de westertoren verplaatst. Nog geen honderd jaar later bleek ook dit instrument niet meer te voldoen, zodat in 1617/18 Matthijs Langhedul (Brussel) werd aangezocht om het uit te breiden met een rugwerk. Tenslotte werden renovatiewerken verricht door Andries Severijn uit Maastricht, in 1639. In 1682, vijf jaar na de alles verwoestende stadsbrand van 1677 waarin ook het orgel van de basiliek van Tongeren volledig vernield werd, schreef men over dit instrument het volgende: "... necnon organa, quae cetera Belgii magnificentia superabant", (... en zeker het orgel, dat de overige van België in pracht overtreft).

HET LE PICARD-ORGEL

In september 1750 sloot het kapittel van de O.-L.-Vrouwebasiliek een contract af met de Luikse orgelmaker Jean Baptiste Le Picard voor de bouw van een geheel nieuw orgel.

Jean-Baptiste en zijn broer Jean-François Le Picard, beiden priester, hadden in 1739 het grootse orgel van de Luikse Saint-Pierre (4 manualen, aangehangen pedaal en 39 registers) gebouwd, dat zo in de smaak gevallen was dat het atelier later nog driemaal werd verzocht om een identiek orgel te maken, nl. voor de abdij van Herkenrode in Kuringen (1744), de basiliek van Tongeren (1750, voltooid in 1752) en de benedictijnenabdij van Sint-Truiden (1753).

Zoals gewoonlijk in grote centra, onderging ook het orgel van de basiliek van Tongeren in de loop van de geschiedenis herhaaldelijk aanpassingen en transformaties. De eerste herstellingswerken werden in 1760 uitgevoerd door Guillaume Robustelly, een leerling van Le Picard. In 1826 was het orgel opnieuw aan een grondige opknappbeurt toe; die werd ditmaal toevertrouwd aan François-Joseph Riffart. Deze maakte van de gelegenheid gebruik om het orgel op "orkesttoon" te brengen. Vanaf 1846 werden er opnieuw plannen gemaakt om het orgel te herstellen. Tussen 1858 en 1864 was het onderhoud in handen van de firma Merklin & Schütze uit Brussel. Daarop volgde in 1869 een grote aanpassing en uitbreiding door de gebroeders Müller uit Reifferscheid. Ze bouwden het orgel uit tot een romantisch instrument met 47 registers en een zelfstandig pedaal. Het resultaat bevredigde echter niet volledig zodat Charles Anneessens vanaf 1879 tot 1882 belast werd met de afronding van de werken. De laatste herstelling vóór de grote ombouw van 1944 werd tenslotte uitgevoerd door Constant Leyser in 1904.

Vanaf de jaren dertig voldeed ook dit romantisch concept niet meer aan de tijdsgeest. En aangezien het instrument in een erbarmelijke toestand verkeerde, werd stilaan geopteerd voor een "restauratie" (in de toenmalige betekenis van het woord). Men ging "het meesterlijke project met de werkelijke verbeteringen van de laatste tijden verrijken". De restauratie werd uitgevoerd door de firma Verschueren (Tongeren & Heythuysen), met advies van Staf Nees, Gabriël Verschraegen en titularis-organist Albert van den Born. Het was de bedoeling om een omnivalent instrument in neo-barokke stijl te creëren. Naast een kleine hoeveelheid 18de-eeuws pijpwerk, werden vooral 19de-eeuwse registers met symfonisch karakter behouden. Het geheel werd aangevuld met nieuw pijpwerk dat werd ingepast (open opstelling achter het historische front) in het beoogde concept. Speeltechnisch zou de nieuwe elektro-pneumatische tractuur de omnivalente aanwending moeten garanderen. Hiertoe werd de oude speeltafel afgebroken en vervangen door een "moderne speelinrichting". In werkelijkheid

betekende deze ingreep, hoewel begrijpelijk in de geest van die tijd, bijna de doodsteek van het authentieke Le Picardorgel omdat uiteindelijk slechts een fractie van het originele 18de-eeuwse pijpwerk behouden bleef.

Kleine aanpassingen aan de intonatie en lichte dispositiewijzigingen in respectievelijk 1958 en 1972 (op aandringen van Flor Peeters) konden het totaalconcept niet redden. Het bleef een compromis-instrument zonder uitgesproken karakter, en met een te grote bedrijfsonzekerheid.

RESTAURATIE/RECONSTRUCTIE

Met de restauratie van 1997-2002 werd teruggekeerd naar de toestand zoals voorzien door J.B. Le Picard tussen 1750 en 1752. Aangezien er slechts weinig originele elementen overbleven van het oorspronkelijke instrument – enkel de kast, de frontpijpen en enkele houten bourdonpijpen – bestond de opdracht van de orgelbouwer er in feite uit om een nieuw orgel te bouwen in het oude buffet en dit volgens de Luikse orgelbouwtraditie van de 18de eeuw. Aan de effectieve restauratie/reconstructie van dit orgel is dan ook een intens archiefonderzoek en musicologische studie voorafgegaan. Richtinggevend waren natuurlijk het gedetailleerde contract dat werd opgesteld voor de bouw van het orgel van de St.-Pieterskerk van Luik en de oorspronkelijke dispositie van het Tongerse orgel, zoals opgenomen in de *Dispositiën der merkwaardigste kerk-orgelen, welken in de zeven vereenigde provinciën als mede in Duytsland en elders aangetroffen worden* (Joachim Hess, Gouda, 1774). Daarnaast zijn er de nog resterende orgels of elementen van Luikse orgels uit de 18de eeuw waaruit een analyse gemaakt kon worden van aspecten die met de reconstructie verband hielden: tractuur, windvoorziening, legering van het metaal voor de orgelpijpen, enz.

Van bij de aanvang van het project werd geopteerd voor de toevoeging van een zelfstandig pedaal in een nieuw te bouwen (eikenhouten) kast achter het Hoofdwerk (Gr.Org.).

Deze vrijblijvende, eigentijdse toevoeging (pedaalklavier van 30 toetsen, 9 registers, volledig zelfstandige windvoorziening) zal de repertoirekeuze op het instrument beduidend verruimen waardoor men zich niet zal moeten beperken tot de Frans-klassieke literatuur (waarvoor het oorspronkelijke aangehangen pedaal ook vaak niet toereikend zou geweest zijn).

De orgelkast, naar een ontwerp van Louis Lejeune, Luiks beeldsnijder, werd gemaakt door Jean-Pierre Heuvelman uit Luik (in onderaanneming voor Martin Benoît Termonia). In 1780 werden beelden als bekroning aan de orgelkast toegevoegd, die afkomstig waren van het oude hoofdaltaar, dat eerder vervaardigd was door genoemde Termonia.

het hameren van het metaal (ca. 10% tin en een kleine hoeveelheid koper) werd een kopie gemaakt van de hamermachine zoals afgebeeld in *l'art du facteur d'orgues* (Dom Bedos, Frankrijk, 18de eeuw). Alle houten pijpen zijn van eikenhout. De mensuren van de originele frontpijpen waren richtinggevend voor de mensuren van de andere prestanten. Voor de overige grondstemmen, de vulstemmen en de tongspelen baseerden de adviseur en de orgelbouwer zich op gegevens genoteerd bij nog bestaande orgels van Le Picard (Luik Benedictinessen, Vlierbeek) of hun opvolger Robustelly (Bolderberg, Langdorp en Herent).

De reconstructie van het klankbeeld van dit type instrument bleek geen sinecure. Enerzijds is er het gebrek aan betrouwbare "klinkende" referenties uit de 18de eeuw, en anderzijds de absorberende akoestiek van de basiliek, te wijten aan het blootleggen van de muren (in 19de eeuw) waarbij de oorspronkelijke akoestiek definitief verloren ging. Het gebrek aan draagkracht van deze ruimte werd gecompenseerd door een maximale sterkte in intonatie en een zo hoog mogelijke winddruk; wanneer de kerk niet eivol zit, is het resultaat zeer bevredigend. (Een verbeterende ingreep in de akoestiek, zoals recent toegepast in de kathedraal van Hasselt, was hier moeilijk bespreekbaar.) Het specifieke karakter van de nog originele frontpijpen, en vooral de artistieke integriteit van de orgelbouwers-intonateurs waren dan ook bepalend voor de reconstructie van het gerealiseerde 18de-eeuwse klankbeeld.

De toonhoogte werd, na expertise door de ontwerper samen met de afdeling *Monumenten & Landschappen*, bepaald op 404 Hz (bij 18° C).

De stemming werd gekozen ten dienste van een brede functionaliteit en met respect voor authenticiteit. De stemming volgens d'Alembert-Rousseau (1752/1767) leek daarvoor meest geschikt. Kenmerken van deze stemming zijn – naast de typisch Franse spirit – vooral de grote tolerantiegraad naar verderafgelegen toonaarden, maar mét behoud van een bijzondere, kleurende expressiviteit.

De Luikse orgelbouw wordt gekenmerkt door een vrij vast stramien gedurende de hele 18de en een stuk in de 19de eeuw, er is weinig stijlevolutie te merken (dit in tegenstelling met bv. de Vlaamse orgelmakers Van Peteghem). Er is ook meer eenheid en uniformiteit tussen prestanten en mixturen (bij de geciteerde Van Peteghems zijn de mixturen enger dan de prestanten) en de mixtuursamenstellingen zijn nogal gestandaardiseerd.

Een instrument als dit vertoont – mede door zijn omvang – veel verwantschap met het Franse klassieke orgel : denken we bijvoorbeeld aan de breedtebouw, de aanwezigheid van zowel een Récit als een Echo (ingebouwd tussen het hoofdwerk), en de ruimer bemeten windladen. Le Picard zag anderzijds wel af

van een zelfstandig pedaal (we denken niet dat financiële beperkingen hier een rol speelden).

De pijpmenturen zijn wijder dan in Vlaanderen en dit resulteert in een klankgeving met een kloekere aanzet, die dan wel iets minder geraffineerd is (in vergelijking met bv. Van Peteghem).

De mixtuursamenstellingen lijken op Franse maar zijn wat minder hoog repeterend. Luiks is ook het vasthouden – tot in de 19de eeuw – aan het disponeren van een *Sesquialter* die ook een plenumfunctie heeft (in Frankrijk is de Sesquialter dan al lang verlaten).

Luikse tongwerken zijn in vergelijking met de Franse forser, o.m. door de dunne veerkrachtige tongen, maar ze hebben niet de spetterende helderheid van de Franse. Ook Luiks zijn de naar de discant toe veel breder wordende lepels. De hoge loodgehalten in de bekens zorgen voor een iets donkerder timbre.

Tijdens de oplevering bleek dat sporadisch nog wat fijnere afregeling (bijv. aan de tongwerken van het pedaal) wenselijk is, maar de orgelmaker zal – getrouw aan zijn goede faam – nog het nodige doen in de nabije toekomst.

Een organist die een dergelijk juweel bespeelt, mag zich ongetwijfeld tot de gelukzaligen rekenen.

TECHNISCHE GEGEVENS

Klaviertessituren:

- Grand Orgue : C.D - d³
- Positif : C.D - d³
- Récit : c¹ - d³
- Echo : c⁰ - d³
- Pédale : C - f¹ (met CIS)

De tremulanten werken op alle manualen samen.

Grand Cornet : 6 koren (met dubbel tertskoor 1^{3/5})

Sexquialtera's : samenstelling =

C	c ¹
1 ^{1/3}	2 ^{2/3}
4/5	1 ^{3/5}

Tambour : G (+ FIS), zwevend

Toonhoogte : a = 404 Hz (bij 18° C)

Temperatuur : naar d'Alembert / Rousseau

Windvoorziening :

- 4 spaanbalgen voor de manualen
- 1 balg voor het pedaal

Winddruk :

- manualen : 85 mm Wk
- pedaal : 95 mm Wk

DISPOSITIE

Grand Orgue

01. Montre 8	11. Gd. Cornet [VI]
02. Bourdon 16	12. Bourdon 8
03. Prestant 4	13. Flûte 4
04. Grosse Tierce [5 1/3]	14. Doublette [2]
05. Nazart [2 2/3]	15. Quarte Nazart [2]
06. Tierce [1 3/5]	16. Sexquialtera [II]
07. Fourniture [IV]	17. Cimbale [IV]
08. Bombarde 16	18. Trompette 8
09. Clairon 4	19. Voix Humaine 8

Positif

21. Prestant 4	28. Cornet [IV]
22. Bourdon 8	29. Flûte 4
23. Nazart [2 2/3]	30. Doublette 2
24. Tierce [1 3/5]	31. Larigot [1 1/3]
25. Sexquialtera [II]	32. Mixture [IV]
26. Trompette [8]	33. Cromhorne [8]

Récit

35. Prestant [4]	39. Prestant [4]
36. Cornet [IV]	40. Bourdon [8]
37. Bourdon [8]	41. Doublette [2]
38. Trompette [8]	42. Cornet [II]
	43. Cimbale [II]
	44. Cromhorne [8]

Pédale

45. Clairon 4	51. Trompette 8
46. Bombarde 16	52. Bourdon 16
47. Octave 4	53. Bourdon 8
48. Octave 8	54. Fourniture [IV]
49. Basse ouv. 16	

Koppelingen

- schuifkoppel Gr.Org./Pos.
10. Tirasse g.o.

Accessoires

27. Tremblant doux
34. Tremblant fort
20. Rossignol
50. Tambour

PLAN VAN DE KLAVIATUUR & REGISTRATUUR

Recit	Grand Orgue		Grand Orgue	Echo
35	01		11	39
	02		12	
36	03		13	40
	04		14	
37	05		15	41
	06		16	
38	07		17	42
	08		18	
	09		19	43
	10		20	44
Pédale		IV : ECHO		
45		III : RECIT	Positif	
	Positif	II : GR. ORG.	28	Pédale
	21	I : POSITIF	29	51
46	22		30	
	23		31	52
47	24		32	
	25		33	53
48	26		34	
	27			54
49				
50				

BIBLIOGRAFIE

CL. HENDRICKX, E. HUMBLET, H. TIMMERMAN, W. VAN ETINGER, L. LANNOO, C.G. DE DIJN, L. FRISSEKER-VANAËKEN EN FR. WITTERS : *Het orgelbezit in de provincie Limburg. Kunst en Oudheden in Limburg*, nr. 16. Sint-Truiden, Provinciale Dienst voor het Kunstpatrimonium, 1976, p. 228.

M. LEMMENS : *Het Limburgse Orgellandschap*, reeks *Cultureel Erfgoed in Limburg*, afl. 1. Borgloon, Provinciaal Centrum voor Cultureel Erfgoed (Kasteel Rijkel), Borgloon, 1996, p. 10-12, 15-19, 21, 25, 30, 32-33.

De foto's bij dit artikel zijn gemaakt door © Luc De Vos

SUMMARY

In 1750 the canons of the basilica of the Virgin Mary in Tongeren ordered a new organ from the organ-builder J.-B. le Picard from Luik (Liège, Lüttich). He built a French instrument, with two complete "works" (Werke) ("Grand Orgue" and "Positif") and two trebles (a two-octave "Récit" and a three-octave "Echo") and pull-down pedals, comprising about 40 stops in all. Organs in main churches mostly undergo frequent changes. The Picard organ was rebuilt several times in the course of the 19th century. It was dealt a devastating blow in 1947-1948: apart from the splendid organ case only the prospect pipes of the original were left. Between 1997 and 2002 the instrument was fully reconstructed by the Manufacture d'orgues Thomas, which added pedal stops in the French style.

TON VAN ECK

Een orgelreis door Zuid - Nederland en Vlaanderen met vérstrekkende gevolgen

— Hoe de St.-Teresiakerk in Den Haag aan een orgel van François-Bernard Loret kwam en hoe de Nederlandse "abbé" Janssen in de Belgische orgelstrijd verzeild raakte

INLEIDING

De op 13 oktober 1841 ingewijde parochiekerk van de H. Teresia van Avila in 's Gravenhage is, sinds de afbraak van de St.-Willibrorduskerk aan de Assendelftstraat in de jaren '70 van de 20ste eeuw, het oudste nog bestaande r.-k. bedehuis in de Hofstad. De kerk was een ontwerp van de Belgische architect François Tielman Suys, die in dienst was van Rijkswaterstaat en kwam in de plaats van de kapel van de Spaanse gezant. Deze kapel werd reeds bediend door Jezuïeten in de periode vóór de gelijkberechtiging van de godsdiensten in de noordelijke Nederlanden, die wettelijk in 1795 werd geregeld. Nadien mochten de rooms-katholieken hun godsdienst weer in het openbaar belijden en kregen ze het recht vanaf de openbare weg zichtbare kerken te bouwen. Dat laatste is bij de H. Teresiakerk overigens niet het geval. Omdat zij gesitueerd is op de locatie van de voormalige Spaanse kapel bevindt ze zich aan een binnenplaats die door een grote toegangspoort afgesloten kan worden. De aan het Westeinde gelegen gebouwen die deze binnenplaats omringen staan nog steeds bekend als "Het Hof van Spanje".⁽¹⁾

EEN NIEUW ORGEL

Blijkbaar bestonden er al kort na de voltooiing van het nieuwe imposante, in sobere barokstijl opgetrokken kerkgebouw plannen om een nieuw orgel aan te schaffen, want één jaar na de inwijding van het bedehuis, op 14 mei 1842 zond de Brusselse orgelmaker Henri De Volder een plan in voor een nieuw orgel. In Den Haag is men hierop niet ingegaan en behielp men zich voorlopig met het Reichner-orgel uit de voormalige Spaanse kapel dat werd onderhouden door de Rotterdamse orgelmakers Kam en Van der Meulen.⁽²⁾

Het front van het Loretorgel (1851) in de r.-k. parochiekerk van de H. Teresia van Avila, zoals dat er thans uitziet. © Dr. A.J. Looyenga

Het is niet duidelijk waarom men zich tot De Volder had gewend. Mogelijk lag de Belgische afkomst van Suys hieraan ten grondslag of was deze orgelmaker de Haagse Jezuïeten aanbevolen door hun confraters in Brussel. Zowel de toenmalige pastoor G. Elsen als pater L. Huijke hadden in België gestudeerd. De dispositie die De Volder voorstelde, ademt nog die van het klassieke Zuid- Nederlandse orgel. Ook de omtrekken van de kast die op een begeleidende tekening was afgebeeld, herinneren nog aan het klassieke Vlaamse orgeltype (zie *Plan de Volder*). In het kort kwam het voorstel van De Volder hierop neer:

Grand orgue (54 touches C - f³)

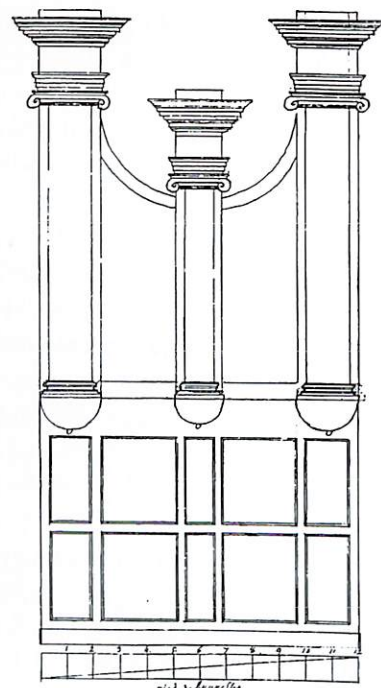
1. Cornet dessus. Cinq tuyaux par touche
2. bourdon seize pieds
3. montre huit pieds
4. bourdon huit pieds
5. prestant quatre pieds
6. flûte ouverte quatre pieds
7. flûte à cheminée quatre pieds
8. nazard trois pieds
9. viola di gamba dessus deux pieds
10. doublette deux pieds
11. fourniture trois tuyaux par touche
12. trompette dessus deux pieds
13. trompette basse huit pieds
14. clairon basse quatre pieds
15. flageolet deux pieds
16. hautbois dessus deux pieds

Positif (54 touches C - f³)

1. Cornet dessus. Quatre tuyaux
2. montre dessus deux pieds
3. bourdon huit pieds
4. prestant quatre pieds
5. flûte quatre pieds
6. doublette deux pieds
7. trompette basse huit pieds
8. trompette basse deux pieds
9. cromorne dessus deux pieds
10. ventille

Pedalle de deux octaves (C - c¹)

1. bourdon seize pieds
2. flûte ouverte huit pieds
3. bourdon huit pieds
4. flûte ouverte quatre pieds

Plan de Volder, Den Haag, St.-Teresia, 1843

Verder vermeldde De Volder dat het groot octaaf van de lade van het *grand orgue* zou worden voorzien van dubbele cancellen en dat er plaats gereserveerd zou worden voor het plaatsen van de bas van de *Viola di Gamba*, een *Bombarde* en andere stemmen. De houten pijpen zouden alle van eikenhout worden vervaardigd.

De kosten voor dit instrument zouden 6.500 francs bedragen met een jaar garantie en twee jaar gratis stembeurten behoudens de reiskosten.

Maar, zoals hierboven reeds gezegd, voorlopig behielp men zich met het bestaande orgel.

In 1851, negen jaar na de offerte van De Volder, plaatste de Mechelse orgelmaker François-Bernard Loret een orgel waarvan de monumentale, in een rijk geornamenteerde barokstijl uitgevoerde kast en een belangrijk deel van het pijpwerk nog bewaard zijn gebleven. Helaas is dit *opus magnum* van Loret in Nederland in 1923/4 ontdaan van zijn oorspronkelijke mechanische tractuur met vrijstaande speeltafel, van de bijbehorende sleepladen en van een deel van het oorspronkelijke pijpwerk. De in Dordrecht gevestigde orgelbouwer Jacobus Johannes van den Bijlaardt (Leeuwarden 10-05-1853 – Dordrecht 20-04-1940) verving het oorspronkelijke binnenwerk door pneumatische kegelladen met buizenpneumatiek en wijzigde daarbij tevens de indeling van de werken in de kas.

Hoewel Loret niet helemaal onbekend was in de Haagse regio – in 1845 had hij een relatief klein orgel geplaatst in de r.-k. kerk van het naburige Monster – wordt het ons een stuk duidelijker waarom ook het kerkbestuur van de St.-Teresiakerk de keuze op deze Belgische orgelmaker liet vallen, wanneer we ons realiseren dat de priester Nicolaus Adrianus Janssen (Den Bosch 1808 – Gennep 1898) in de periode voorafgaand aan de aanbesteding van de bouw van het orgel, gedurende enige jaren aan deze kerk was verbonden. Een beknopte biografie van hem, die overigens, door het ontbreken van gegevens, de nodige leemten vertoont, is in 1988 gepubliceerd.⁽³⁾

Van 1844 tot eind 1846 was Janssen muziekleraar aan het aartsbisschoppelijk seminarie in Mechelen. In deze stad zal hij kennis hebben gemaakt met François-Bernard Loret die in die periode vanuit St.-Niklaas zijn werkplaats naar Mechelen verplaatste. Daarna verhuisde Janssen naar Rome waar hij tot eind 1848 of begin 1849 verbleef. Waarschijnlijk vestigde hij zich, komend vanuit Rome, meteen in Den Haag en mogelijk werden de plannen voor de bouw van een nieuw orgel in de St.-Teresiakerk mede op zijn instigatie ontwikkeld. Na de voltooiing van het nieuwe instrument in 1851 werd hij de vaste bespeler ervan en dirigeerde hij het zangcollege van de kerk *Ad majorem Dei Gloriam*. Zijn voorgangers, dirigent Frans Xaver Wirtz en organist W.A. Moet, moesten gedwongen voor hem wijken,

maar traden, na het vertrek van Janssen, in 1854 weer in functie.⁽⁴⁾

De kennismaking met Loret in Mechelen heeft er mogelijk aan ten grondslag gelegen, dat Janssen zijn protagonist was, nog voordat Loret het in 1850 had opgenomen voor zijn in de orgelbouw werkzame landgenoten in een reactie op de voor de Belgische orgelmakers vernietigende voordracht en het pamflet van François-Joseph Fétis.⁽⁵⁾ Terwijl Fétis de uit het Duitse Baden afkomstige Joseph Merklin als reddende engel voor de Belgische orgelbouw aanwees, fungeerde Janssen, waar hij ook maar kon, als heraut voor François-Bernard Loret. Dit laatste was ook het geval in Den Haag, maar Janssen wist zijn voorkeur aanvankelijk op handige wijze te verhullen en liet het kerkbestuur en de orgelcommissie in de waan dat hij onbevooroordeeld was en dat zij geheel vrij konden kiezen.

In Den Haag ging men bij de keuze van de orgelmaker niet over één nacht ijs. Minstens vijf orgelmakers dienden plannen in voor het orgel, een voor die tijd indrukwekkend aantal. In alfabetische volgorde waren dat Kam en Van der Meulen in Rotterdam, Loret in Mechelen, Merklin in Brussel, Vollebregt in 's Hertogenbosch en Ypma in Alkmaar. Van deze laatste is slechts een niet gerealiseerd ontwerp voor het front bekend, maar dat zal niet zonder een voorstel voor een dispositie zijn ingediend.⁽⁶⁾ De disposities zijn in drie soorten documenten in het parochiearchief aangetroffen:

- die van Loret en van Vollebregt (van de laatste twee stuks, vermeld als Vollebregt a & b) in de door deze orgelmakers ingediende offertes. Van Vollebregt a zijn alleen de dispositie van het Positief en het Pedaal voorhanden. De dispositie van de overige werken kon worden achterhaald aan de hand van de onderstaande documenten.
- die van Vollebregt (vermeld als Vollebregt a) en Merklin (vermeld als Merklin a) genoteerd op een los vel en vermoedelijk ontleend aan de offertes door een Nederlandstalige kopiist.
- die van Vollebregt (= Vollebregt a), Kam en Van der Meulen en Merklin (vermeld als Merklin b & c) eveneens genoteerd op een los vel en vermoedelijk ontleend aan de offertes door een Franstalige kopiist die de Nederlandse orgelmakers slechts aanduidde naar hun plaats van vestiging.

Van Vollebregt kennen we dus twee dispositieontwerpen (a & b) en van Merklin zelfs drie (a, b & c), alhoewel bij laatstgenoemde het niet onmogelijk is dat in de Nederlandse versie (Merklin a) de kopiist bij het noteren van de dispositie op het Echo de *Dolcé* 8' en de *Fugara* 4' heeft overgeslagen, want voor het overige is deze identiek aan Merklin b van de Franstalige kopiist. Om deze reden blijft de Nederlandse versie verder buiten beschouwing en kunnen we ervan uitgaan dat er feitelijk slechts twee ontwerpen van Merklin zijn. De

Franstalige dispositieversies van Kam en Van der Meulen en Vollebregt zijn voorzien van een bijschrift waarin niet alleen hún prijs in Nederlandse guldens wordt vermeld, maar ook die waarvoor Merklin een instrument met een zelfde dispositie kon leveren. Daar deze beide lager zijn dan die van de Nederlandse orgelmakers, diende de betreffende Franstalige tussenpersoon mogelijk als "ambassadeur" voor Merklin. Ook de Franstalige disposities van Merklin zijn voorzien van een prijs, maar dan in Belgische franken. De omrekening naar Nederlandse guldens tegen de toenmalige wisselkoers is door de auteur in de tabel toegevoegd. De waarde van de Belgische frank fluctueerde tussen 47 en 48 cent.⁽⁷⁾

Opmerkelijk is, dat men zich in Den Haag tot twee in België gevestigde orgelmakers wendde die elkanders grootste concurrenten waren. Had "abbé" Janssen, zoals hij na zijn verblijf in België vaak werd genoemd, getracht hiermee zijn partijdigheid te verdoezelen of waren de contacten met Merklin langs andere weg tot stand gekomen en bestonden ze misschien al eerder? Aanwijzingen voor de juistheid van deze laatste veronderstelling vormen de hierboven vermelde Franstalige documenten met disposities en prijsvergelijkingen in het parochiearchief. Helaas weten we niet wie deze heeft opgesteld. Mogelijk was het een muzikale Brusselse confrater van de pastoor. Overigens kan de mogelijkheid, dat de disposities en het commentaar door Janssens grote tegenspeler, François-Joseph Fétis, zelf zouden zijn geschreven, worden uitgesloten op grond van vergelijking met diens handschrift.⁽⁸⁾

Op Kam en Van der Meulen na waren de overige orgelmakers van rooms-katholieken huize. Deze protestantse orgelmakers uit Rotterdam waren echter dermate vaak in rooms-katholieke kring werkzaam dat de Hervormde kerkmeesters van mening waren dat hun eigen geloofsgenoten niet in staat zouden zijn tot het vervaardigen van "gereformeerde" orgels. Daardoor liepen ze bijna de opdracht voor de bouw van het orgel in de hervormde Zuiderkerk te Rotterdam mis.⁽⁹⁾ Zoals boven opgemerkt, hadden zij niet alleen het orgel in de St.-Teresiakerk in onderhoud, ook hadden zij in 1842 een nieuw orgel geplaatst in de op enkele honderden meters van de Teresiakerk gelegen St.-Willibrorduskerk aan de Assendelftstraat. Tot de keurmeesters van dat laatste instrument behoorde de Haagse pianomaker Frans Schrimpf en de Rotterdamse organist en stadsklokkenist Samuel de Lange sr., die in 1851 beiden dezelfde functie zouden krijgen bij het orgel van de St.-Teresiakerk. Het instrument in de Haagse St.-Willibrorduskerk telde 21 stemmen verdeeld over twee klavieren met een vrij pedaal.⁽¹⁰⁾

Bovengenoemde zeven dispositieopgaven zijn afgedrukt in een tabel op bladzijde 236-237.

Op basis van deze disposities en mogelijk ook van tegenstrijdige adviezen besloot de orgelcommissie om een oriëntatiereis te maken naar het zuiden van Nederland en naar België. "Abbé" Janssen zal er wel niet geheel onschuldig aan zijn geweest dat men zich zuidwaarts begaf. Daar bevonden zich immers de meeste instrumenten die hij kende.

Van deze oriëntatiereis zijn ons twee verslagen overgeleverd, één van Frans Schrimpf, secretaris van de commissie en één van Nicolaus Adrianus Janssen. Het valt op dat beide verslagen niet overeenkomen wat betreft de beoordeling van verschillende orgels.

Schrimpf mag men zeker niet als ondeskundig bestempelen. Hij was afkomstig uit het Duitse Neumark bij Zwickau waar hij op 3 mei 1795 was geboren.⁽¹¹⁾ Hij was in elk geval sinds 1830 als zelfstandig pianomaker in Den Haag werkzaam en er is een uit ca 1840 daterend secretaireorgel bekend waarvan het naamplaatje naast zijn naam ook die vermeldt van zijn schoonbroer Johannes Eijb. Bergman die, evenals Schrimpfs vrouw afkomstig was uit het Duitse Hopsten dat gelegen is ten noordoosten van Rheine.⁽¹²⁾ Het compagnonschap met Bergman is bekend van 1836 t/m 1848.⁽¹³⁾

Het oordeel van Schrimpf over de door de commissie bezochte orgels dienen we daarom serieus te nemen.

Helaas vermelden de zakelijk gestelde verslagen niet of er, naast "abbé" Janssen en Schrimpf nog andere medereizigers waren, noch hoelang de tocht heeft geduurd en evenmin met welk vervoermiddel de heren reisden. Dat zal ongetwijfeld geheel of grotendeels per koets en per schuit zijn geweest. Het spoorwegnet was namelijk nog volop in aanbouw en de trein van de *Hollandsche IJzeren Spoorweg Maatschappij* reed naar het zuiden niet verder dan Rotterdam. Bovendien moest men, om een op een eiland gelegen plaats als Zierikzee, die ook door de commissie werd bezocht, te bereiken, met behulp van een boot worden overgezet.

De reis zal hebben plaatsgevonden in april of gedurende de eerste helft van mei 1849, want het rapport van Schrimpf is gedateerd op 20 mei van dat jaar. Heel veel vroeger zullen de heren wel niet hebben gereisd i.v.m. de weersomstandigheden enerzijds en de termijn tussen de reis en het opstellen van de rapporten anderzijds, die niet meer dan enige weken bedragen zal hebben.

De tekst van beide rapporten volgt hieronder *in extenso*, waarbij de delen over hetzelfde orgel naast elkaar zijn afgedrukt. Het rapport van Schrimpf is daarbij als uitgangspunt genomen, omdat de tekst daarvan de nodige aanwijzingen bevat dat de instrumenten in deze volgorde zijn bezocht. De volgorde van het rapport van Janssen is daaraan aangepast. De oorspronkelijke opeenvolging van Janssens rapport kan worden teruggevonden aan de hand van de nummering van de instrumenten.

Memorie of verslag, wegens het gedane onderzoek door F. Schrimpf, betreffende sommige Orgels in Zeeland en België. In de eerste plaats moet hier worden aangemerkt, dat de door mij bezigtigde orgels, mij niet allen even belangrijk zijn voorgekomen; zoo dat ik mij alleen tot de zulke zal bepalen, die naar mijn inzien, zoo wegens derzelve uitwendige fraaiheid, als inzonderheid omtrent hunne goede constructie, soliditeit en materialen, bewerking en inhoud het meest in aanmerking komen. Ik zal mij alzoo alleen tot de volgende bepalen.

Het Orgel te Zierikzee

vervaardigd door Kam en Van der Meulen.

Dit Orgel munt vooral uit door zijn voortreffelijk pijp[-] en tongwerk, hetwelk zeer solide en net bewerkt en van eene deugdzame zwaarte is - al het houten pijpwerk, zoowel als de windladen is van best wagenschot zamengesteld - de geheele bewerking is meer dan solide, terwijl alles op het onbekrompenst is geleverd. [fol. 2] Dit orgel is voorien van twee uitmuntende zuivere Blaasbalgen, van eene bijzondere constructie - derzelve zijn vervaardigd van het zuiverste wagenschot; alle bladen in malkander vergaard met losse paneelen; iets dat in ons land van groot nut is -het Registerwerk is zeer doelmatig en op de eenvoudigste wijze ingerigt, kortom het geheel orgel kan, mijns bedunkens, als één der beste kunstwerken van dien aard worden aangemerkt; - Met een eenvoudig smaakvol uiterlijk, vindt men een rijkdom in de inwendige inrigting, bij eene ruime verdeling en plaatsing van alle deelen, die ieder kunstkenner genoeg zal doen. Daar het intussen geen tegenspraak lijdt, dat geen menschenwerk zonder gebrek is, zoo spreekt het wel van zelve, dat dit orgelwerk ook daarvan niet vrij te pleiten is. - de opmerking van den eerwaarden Heer Pater Jansen over de moeilijke bespeling, de trage aanspraak

Verslag wegens onderzochte orgelwerken in de onderstaande kerken

No. 2

Orgel in de protestantsche kerk te Zierikzee

Dit orgel van meer dan dertig stemmen heeft twee klavieren, manuaal en bovenwerk, mitsgaders een vrij pedaal. De keuze der stemmen, zoo grond- als tongwerken, is vrij goed. Ik maak echter de volgende aanmerking: indien sommige de eerstgenoemde stemmen met meer oordeel verdeeld waren, zou hieruit eene grootere variëteit voortspruiten, want de vermenigvuldiging van stemmen van dezelfde maat, soort en omstrek vermeerdert slechts in geringe mate de sterkte van geluid; terwijl registers van verschillenden vorm, maat, omtrek en intonatie eene grootere verscheidenheid van geluiden opleveren. Ik had meerder open pijpwerk verlangd, en van den anderen kant minder doorslaande tongwerken, omdat gene voor meer geluid en deze voor meerdere ontstemming vatbaar zijn. Deze dispositie of keuze van stemmen had derhalve kunstmatiger kunnen zijn. - De zware grondstemmen, zooals Bourdon, Subbas, Prest enz: zijn goed van toon; doch derzelve intoonatie, vooral in de beneden octaaf laat veel te wenschen over; zij behoorden vlugger en op eene meer gelijke wijze aan te spreken. Dezelfde opmerking raakt de tongwerken, zoo als bazuin, trompet, enz : Bij een vol orgelspel zijn deze gebreken minder in het oog loopend; doch bij eene statige en afwisselende voordragt van orgelstukken in den

der grondtonen, zijn niet geheel ongegrond. - Maar deze gebreken heb ik ook bij andere orgels in Brabant (ofschoon dan in mindere mate) min of meer opgemerkt - doch de meeste van deze gebreken, kunnen nar mijn inzien, verholpen, of altans grootendeels voorgekomen worden.

[Hierna volgt de dispositie op fol. 3]

De orgel kast is uit et octzaal 3.94dm (doorgehaald 4,4 Rijnlandse voeten)

De Kerk ook uit het octzaal tot het plaffon [sic] 14.78 ned. ellen

[fol. 4]

Het Orgel te Burgerhout

gemaakt door Marclein [sic]

Dit orgel is omtrent de samenstelling en de materialen waar uit hetzelfde is vervaardigd, in geene vergelijking te brengen met het vorenstaande; waardoor het alzoo niet doenlijk of zelfs noodig is, om hieromtrent in eenige bijzonderheden te treden.

muziekgezag zijn zij stootend. - Dit is de schipbreuk der meeste orgelmakers. Het bovenwerk is lief, doch, mijns bedunken veel te zwak in verhouding met het groot manuaal. Vandaar het al te groote contrast tusschen de geluiden der twee klavieren. In katolijke kerken, waar een goed geregeld orgel, voor de begeleiding van muzikale uitvoering het orkest kan vervangen, zou zulk orgel geheel ongeschikt zijn bij gebrek van genoegzame afwisseling van geluiden, zonder dat de organist zijn spel onderbreke of zich uiterst vermoeije. Het windtoestel is zeer goed, schoon niet volmaakt, aangezien er zich in het bovenwerk eenige trilling doet gevoelen, als men gelijktijdig de bassen van het manuaal en pedaal gebruikt. Hand- en voetklavieren zijn zeer wel ingerigt. Het inwendige schijnt mij keurig en afgewerkt. Alleen de windladen had ik geheel van eikenhout en niet bedekt met mahonie verlangd. Waarom? Omdat deskundigen zeggen dat het laatste meer onderhevig is aan werking dan het eerste. - Ook de corpussen der bazuins zou ik in koper en niet in mahoniehout willen gemaakt hebben, omdat het koper sterker is en beter de natuurlijke bazuin nabootst. - Mijns erachtens is dit orgel wel betaald

No. 3 Orgel te Burgerhout

Dit orgel heeft drie handklavieren: positief, manuaal en bovenwerk, en een vrij pedaal. De stemmen zijn veelvuldig, ja zelfs al te veelvuldig, wijl men onder dezelve dezulke aantref, die om hun scherp en snaterend geluid hedendaags vrij algemeen geweerd worden. Van dien aard zijn nazard, cor anglais enz: De keuze der stemmen is gebrekkig De intonatie is stootend en afkeuringswaardig aangezien de slechte dispositie der pijpen op de windladen. De aanspraak der grondstemmen, met name die der beneden octaaf, is uiterst traag: Het geluid is, in het algemeen voldoende, doch de gebrekkige intonatie bederft het geheel. De tongwerken hebben dezelfde gebreken en leveren overigens

Het orgel te St. Willibrordus

_Op eenige afstand van Burgerhout (St. Willibrordus) is een Orgel gemaakt door Loret van Mechelen.

Dit orgel verdient [sic] de voorkeur boven dat van Marclein in alle deelen, zoowel in toon en materialen als in bewerking; doch kan nochtans in geene vergelijking komen met dat van Zierikzee dat, boven de reeds genoemde orgels de voorkeur heeft.

Het Orgel te Antwerpen
bij de Predikheeren

Een groot en fraai werk, waarvan de Heer Loret uit Mechelen, nu zes jaren geleden, eene zeer grote verbetering heeft aangebracht en hetgeen door hem

niets bijzonders op. Het windstelsel is vrij goed. Het raam en de toetsen van het voetklavier verdienen eene bijzondere melding ter oorzaak van derzelve gebrekkig zamenstel. Dit is poppenwerk Het inwendige is slordig aaneen gestooten.

no. 4

orgel in de St. Willibrordus kerk bij Antwerpen

Dit orgel van twee handklavieren: manuaal en positief met vrij pedaal telt ruim een twintigtal stemmen. Hier vind ik het betrekkelijk volmaakte en moet, om de waarheid hulde te doen, verklaren dat ik goede hoedanigheden en geene gebreken aantref. Weinige stemmen maar goedgelozen. Hiervandaan groot uitwerksel voortgebracht door weinige bestanddeelen. De intonatie, toetsteen [sic] der kunst, is keurig, de aanspraak vlug en krachtig, in elk geluid heeft deszelfs eigendommelijk karakter. Zulke bazuin op het pedaal, zulke tongwerken zijn de betovering van den organist. Op zulke klaviere overtreft men zich zelve. Ik verbeeld mij eene muzikmis voorgedragen door wel geoefende zangers en door een wakker organist begeleid op zulk orgel. Een derde klavier, bovenwerk, erbij gevoegd met nog eenige welgelozen stemmen, en de kunstenaar is in rust en de ooren der aanhoorders moeten volmaakt bevredigd zijn. De volmaakte gelijkheid in den wind veroorzaakt de grootste gelijkheid in het spel, en de afwisseling van manuaal en positief in eene gepaste verhouding zamengesteld is uiterst geschikt tot begeleiding van den zang in Katolijke kerken. Alleen zou ik de toetsen van het voetklavier nog eenigzins doelmatiger willen vervaardigd hebben. Dit overheerlijke orgel kost slechts 11,000 franken.

[niet vermeld]

meesterlijk is uitgevoerd; - zijn mechaniek, zoo wel in hout als ijzer, bevindt zich nog in den besten staat. Het vindingrijk vernuft van den heer Loret [fol. 4] moet vooral bij dit orgel bewonderd worden en het overbrengen van het mechaniek van het klavier, dat oorspronkelijk boven in het orgel was geplaatst - doch dat thans, beneden gelijkvloers met het orgel, zeer gemakkelijk bespeeld kan worden.

Het Orgel te Molenbeek
bij Brussel.

Dit orgel is vervaardigd door den heer Loret - Hetzelve is door mij nauwkeurig onderzocht en bevonden, één van het beste maaksel van dien Heer te zijn. - Dit orgelwerk heeft mij in alle deelen wel voldaan; zoowel ten opzichte der materialen als van uitvoering. - Hetzelve voldeed bijzonder in goeden toon en snelle aanspraak en bezit alzoo vele en goede hoedanigheden; doch ten opzichte van soliditeit staat het niet op die hoogte met dat van Zierikzee.

Het orgel te Zevenbergen (van Volbracht) en nog eenige anderen, komen minder in aanmerking - en worden alzoo hier stilzwijgend voorbijgegaan. Bovendien heb ik voor eigen liefhebberij en uit belangstelling, nog verschillende orgels in Brussel gezien en opgenomen; maar geene van derzelve hebben mij die belangstelling ingeboezemd, om daarvan in dit verslag afzonderlijke melding te maken.

[fol. 5]

De Slotsom van mijn onderzoek is alzoo, dat van al de orgels die ik heb bezigtigd en onderzocht, dat van Zierikzee, wegens soliditeit van materialen en werkzaamheden, in vergelijking met dat van den Heer Loret bij mij de bovenhand heeft behouden. - de reeds genoemde gebreken

No. 5 orgel te Molenbeek St. Jean.

Dit orgel heeft eenige stemmen minder dan het vorige, doch is in verhouding nog keuriger, omdat het met opzet voor eene tentoonstelling gebouwd is. Hetzelve heeft overigens al de goede hoedanigheden van het andere, en ik heb er geene gebreken in aangetroffen.

No. 1

Orgel in de R.K. kerk te Zevenbergen.

Dit orgel hetwelk voorzien is van een twintigtal registers oordeel ik gebrekkig in meest al deszelfs bestanddeelen, omdat

1. De grondstemmen zijn, in het algemeen slap en dof, het mangelt derzelve aan vlugge geëvenredigde en gelijke aanspraak. - De tongwerken zijn ontstemd of vervuild, weshalve het moeilijk is over derzelve toonkarakter grondig te kunnen oordeelen. Zeker nogtans is het dat het geluid in de beneden octaaf zich doet wachten, bij gebrek aan kunstmatige intonatie.

2. Het windtoestel is verkeerdelijk ingerigt. Immer de blaasbalken, hoezeer te talrijk in verhouding met het orgel, verschaffen alleen met de meeste inspanning van de treder nog geen genoegzame wind. Deze is ongelijk verdeeld,

in het orgel van Zierikzee, omtrent de moeilijke bespeeling, de trage aanspraak van sommige grondtoon, de scherpte van de Bazuin 16 vt in het groot octaaf, zijn naar mijn inzien wel te verhelpen of kunnen altans door te gevene inlichtingen, die ik op mijne inspectie reis heb opgedaan, bij de vervaardiging van een dergelijk orgel grootendeels verbeterd - of zelfs geheel worden voorgekomen. Daar het mijn oogmerk alleen is om der commissie, in deze belangrijke zaak voor te lichten, geef ik haar bij deze in overweging, om bij het uitvoeren van het werk (de daarstelling van een goed doelmatig en solide orgel) vooral daar op bedacht te zijn, dat van de bepalingen in het Bestek, omtrent de te leveren materialen van tin en houtwerk enz. in geen geval worde afgeweken; maar dat in alles, in de striksten zin, overeenkomstig die bepalingen in vereischten worde gehandeld en het werk dien conform opgeleverd. - Waarom het volstrekt noodig zal zijn, dat één der zake kundig persoon, daarmede worde belast, ten einde te kunnen nagaan en zeker te zijn, dat een deugdzaam werk worde daargesteld.

[fol. 6]

Hiermede vertrouwd ik, dat ik in deze zaak onpartijdig en der waarheid getrouw, heb gehandeld; terwijl het mijn oogmerk alleen geweest is, o. zoo veel van mij afhing, te helpen mede werken, dat de Gemeente een orgel in hunne kerk bekomme, dat niet slechts maar voor den tijd van tien jaren kan dienen, maar zoo mogelijk voor meer dan eene eeuw, tot nuttig sieraad der kerk kan verstrekken.

's Gravenhage den 20 Mei 1849

[handtekening Schrimpf]

verspreidt zich met schokken en stooten in de kanalen; waaruit volgt dat een eenigzins vlug orgelspel zeer stootend en voor een beoefend oor allervervelends wordt.

3. Het klavier is om deszelfs hoge drukking moeilijk te bespelen en hindert daarom de organist.

4. De inwendige dispositie op de windladen komt mij minder kunstmatig voor, het pijpwerk slordig gemaakt en het geheele werk te duur voor den prijs van f 5000.

N.B. ik spreek niet van twee registerknoppen calcantenklok en nihil geheeten, welke er slechts pro forma aanwezig zijn.

Mijne Heeren,

Ziedaar den uitslag mijner bemoeijenissen en het resultaat der gemoedelijke onderzoekingen, welke ik de eer heb, in het belang der Theresia Kerk, uwer uwer overweging aan te bieden. Mogt de ijver van uwen eerbiedwaardigen herder, mogten uwe eenparige pogingen het doel bereiken, waartoe zij worden aangewend. Mogt de schoone Theresia Kerk met een luisterrijk orgel prijken en daarvoor de lof van God en de stichting der geloovigen bevorderd worden! Ik koester deze zoete hoop en heb de eer mij met hoogachting te onderschrijven

Mijne Heeren,

Uw ootmoedige dienaar
N.A. Janssen.

Voor het gemak volgt in onderstaande staat een overzicht van de bezochte plaatsen en kerken in alfabetische volgorde.

Schrimpf	Janssen	vervaardigd door
Antwerpen, Predikheren	--	Loret
Antwerpen, St.-Willibrordus	Antwerpen, St.-Willibrordus (4)	Loret
Borgerhout	Borgerhout (3) Merklin	
Molenbeek St.-Jan	Molenbeek St.-Jan (5)	Loret
Zevenbergen	Zevenbergen (1)	Vollebregt
Zierikzee	Zierikzee (2)	Kam en Van der Meulen

DE DOOR SCHRIMPF EN JANSSEN ONDERZOCHE ORGELS

Allereerst valt op dat de helft van de zes onderzochte instrumenten afkomstig was uit de werkplaatsen van François-Bernard Loret. Dit wijst er op dat Janssen sterk de hand moet hebben gehad in de keuze van de te bezoeken orgels.

Van de door beide rapporteurs genoemde instrumenten is alleen dat van Zierikzee nog op de oorspronkelijke locatie intact bewaard gebleven. Overigens wordt ook dit instrument thans in zekere zin bedreigd, omdat men van het kerkgebouw waarin het zich bevindt, een zaal wil maken met, voor de orgelklank sterk nadelige akoestische aanpassingen.

Over dit instrument verscheen een uitvoerige publicatie.⁽¹⁴⁾ De kosten bedroegen f 13.600,- en de dispositie luidde als volgt:

Hoofdmanuaal (C-f ³)	Tweede manuaal (C-f ³)
Prestant 16'	Prestant 8'
Bourdon 16'	Viool de Gamb 8' [sic]
Prestant 8'	Baardpijp 8'
Roerfluit 8'	Holpijp 8'
Octaaf 4'	Octaaf 4'
Roerfluit 4'	Openfluit 4'
Quint 3'	Zachtgedekt 4'
Octaaf 2'	Woudfluit 2'
Cornet 5 sterk (discant)	Echo Trompet 8' (doorslaand)
Mixtuur 4 - 5 sterk	Eoline 8' (doorslaand)
Basson 16' (doorslaand)	
Trompet 8'	
	Werktuiglijke registers
	Manuaalkoppel
	Koppel Pedaal - Hoofdmanuaal

Pedaal (C-d¹)

Principaal 16'
Subbas 16'
Violonbas 16'
Octaafbas 8'
Gedakt 8'
Quint 6'
Octaaf 4'
Bazuin 16'
Trombone 8'
Trompet 4'
Cinq 2'

Van het Merklin-orgel in de parochiekerk van O.-L.-Vrouw-ter-Sneeuw te Borgerhout heb ik de dispositie niet kunnen achterhalen. De kerk was gebouwd in 1845 en het orgel werd "*plechtig gekeurd den 18en December 1848, onder toeloop van eene groote menigte volks.*" Kerk en orgel zijn in de Tweede Wereldoorlog verwoest.⁽¹⁵⁾ Mogelijk vertoonde het veel overeenkomst of was het zelfs wel identiek met het instrument dat Merklin tentoongesteld had op de *Exposition nationale et universelle* in Brussel, die op 15 juli 1847 zijn poorten opende. Dat bevatte, volgens het juryrapport, nieuwe registers als *Viola de Gamba, Dolzé, Flûte traversère, Euphon, Posaune, Violon 16'* [en] *Flûte ouverte 8'*.⁽¹⁶⁾ Een aantal daarvan komt men ook tegen bij het door Merklin ingediende dispositievoorstel voor Den Haag. Blijkens het rapport had het tentoongestelde instrument de claviatuur aan de zijkant en was de bespeling licht, maar de jury kwalificeerde het front als "*disgracieux*" en had liever gezien dat Merklin voor de grotere houten pijpen eiken- in plaats van naaldhout had gebruikt. Hoewel dit laatste meer resonans had, bezat het meer neiging tot openbarsten.⁽¹⁷⁾

Het orgel in de St.-Willibrorduskerk te Antwerpen moet reeds enige tijd voor het bezoek van beide Nederlanders door Loret zijn opgeleverd. De eerste betaling door het kerkbestuur aan Loret vond op 24 januari 1847 plaats.⁽¹⁸⁾

Volgens het plakkaat dat verscheen bij de openbare verkoping op 23 augustus 1892 van de kerkmeubelen, die niet naar de nieuwe kerk mee verhuisden, waaronder ook het orgel, had het instrument een eikenhouten kas van ongeveer 8 meter hoog en 7 meter breed met loofwerk, vazen en trofeeën en bezat het 23 registers.⁽¹⁹⁾ Was dit het aantal registers van *Grand Orgue, Positif en Pedalier* tezamen, waarbij gedeelde spelen en halve spelen (zoals de *Clairon 4'* en de *Bombardon 16'*) als één stem zijn geteld, of was het *Positif* ten tijde van de verkoop reeds verwijderd en was dit het totale aantal registertrekkers van het *Grand Orgue* en het *Pedalier*? Veel van de transmissiesystemen, zoals Loret en de in Horst gevestigde Gebr. Franssen vervaardigden, bleken de tand des

tijds niet te kunnen doorstaan en werden binnen enige decennia na de vervaardiging van het orgel verwijderd.

Van onderstaande dispositie waren de in de linkerkolom vermelde basisregisters in elk geval aanwezig. Het is niet duidelijk welke spelen hiervan ook op het *Positif* bespeelbaar waren. De dispositie van het *Positif* is daarom een hypothetische samenstelling van de auteur van deze bijdrage, waaraan die van het orgel van Molenbeek St.-Jan ten grondslag ligt. Het *Positif* van de St.-Willibrorduskerk kan dus in werkelijkheid zowel meer als minder registers hebben bevat.

Grand orgue

Bourdon 16' Bassus
 Bourdon 16' Superius
 Dulciana 16' Superius
 Montre 8' Bassus
 Montre 8' Superius
 Bourdon 8'
 Salicional 8'
 Dulciana 8' Bassus
 Dulciana 8' Superius
 Melophone 8' Bassus
 Melophone 8' Superius
 Flute en bois 8' Superius
 Prestant 4'
 Flute harmonique 4'
 Flute 4'
 Flageolette 2'
 Fournitures 2-3 rangs
 Trompette 8' Bassus
 Trompette 8' Superius
 Clairon 4' Bassus
 Bombardon 16' Superius

Pédalier séparé

Bombard 16' Bassus
 Flûte 8' Bassus.

Het instrument is in 1892 echter niet verkocht. Immers, bij de opbrengst van de verkoop staat genoteerd dat dit deze 3170 franken bedroeg "*uitgenomen het tabernakel en het orgel*".⁽²⁰⁾ Het orgel heeft klaarblijkelijk nog tot 1908 dienst gedaan in de nieuwe, neogotische St.-Willibrorduskerk. In dat laatste jaar werd het verkocht aan de parochie van St.-Norbertus in Antwerpen - Zurenborg.⁽²¹⁾ Volgens de mij ten dienste staande bron zou het bij de verkoop in 1908 één

Positif

Bourdon 16' Bassus
 Bourdon 16' Superius
 Montre 8' Bassus
 Montre 8' Superius
 Bourdon 8'
 Salicional 8'
 Dulciana 8' Superius
 Dulciana 8' Superius
 Flute 4'

klavier en een zelfstandig pedaal hebben bezeten. De transmissies voor het *Positif* waren op dat moment klaarblijkelijk niet meer aanwezig. In 1924 werd nagenoeg het integrale pijpwerk en delen van de kas van dit orgel opgenomen in het nieuwe, door Stevens te Duffel gebouwde instrument van de St.-Norbertuskerk.⁽²²⁾

Het orgel in de St.-Pauluskerk in Antwerpen was door Loret hersteld en gewijzigd in 1843. Tevens voorzag hij het instrument bij die gelegenheid van een nieuwe, vrijstaande speeltafel met bijbehorende tractuur. Dit orgel kon ten tijde van het bezoek van Schrimpf niet als representatief voor Loret beschouwd worden, maar veeleer als een door J.J. Delhaye (1824) en F.B. Loret (1843) verbouwd instrument van J.B. Forceville (1730-1732) in een aangepaste kas van E. Quellin II (1654-1658).⁽²³⁾ Tekenend is dat Janssen dit instrument niet in zijn overzicht vermeldt.

Het orgel in Molenbeek St.-Jan was, evenals het hierboven genoemde orgel van Merklin, tentoongesteld op de Nationale Tentoonstelling in Brussel van 1847 en onderging eveneens een beoordeling. In tegenstelling tot het front van Merklin achtte de jury dat van Loret "*gracieux*". Het instrument bevatte uitsluitend opslaande tongwerken en als hout was uitsluitend eik gebruikt. Ondanks de verzorgde en degelijke constructie liet het *toucher*, zowel van manualen als pedaal, te wensen over. Loret ontving een *Médaille d'argent*, terwijl Merklin een *Médaille de Vermeil* ontving.⁽²⁴⁾ Loret plaatste het instrument in 1849 in Molenbeek St.-Jan. Onderstaande dispositie is gepubliceerd door Jean-Pierre Félix.⁽²⁵⁾

Grand Orgue

Bourdon 16' basse & dessus
 Montre 8'
 Bourdon 8'
 Dulciana 8' basse & dessus
 Viole de Gamba 8'
 Prestant 4'
 Flûte 4' (bouchée)
 Quintadène 3'
 Doublette 2'
 Tierce 1 1/2' [sic]
 Cornet V [dessus]
 Trompette 8' basse & dessus
 Claron 4' b. - Bombarde 16' d.
 Basson 8' b. - Hautbois 8' d.

Positif

Bourdon 16' basse & dessus
 Montre 8'
 Bourdon 8'
 Dulciana 8' basse & dessus
 Viole de Gamba 8'

Flûte 4'

Pédale séparée

(2 octaves)
 Bombarde 16'
 Harmonica 16'

Accouplement pour pédale

Zoals uit de dispositie is af te leiden, was dit orgel voorzien van het door Loret ontwikkelde transmissiesysteem, evenals het instrument in de Antwerpse St.-Willibrorduskerk, het *système à dédoublement*.⁽²⁶⁾ Ook dit instrument is verloren gegaan.

Janssen vermeldt dat dit orgel enige stemmen minder heeft dan dat in de St.-Willibrorduskerk. Op basis van de verkoopadvertentie uit 1892 zou dit laatste instrument 23 registers hebben bezeten, terwijl dat te Molenbeek St.-Jan er 22 bezat, indien men tenminste de gedeelde en halve spelen als één stem telt, een verschil van één register.

Het Vollebregt-orgel in Zevenbergen was op 20 december 1848 gekeurd.⁽²⁷⁾ De dispositie was als volgt:

Manuaal

Prestant 8'
Prestant diskant 16'
Bourdon 16'
Holpijp 8'
Octaaf 4'
Fluit 4'
Quint 3'
Superoctaaf 2'
Cornet diskant 5 sterk (geplaatst in 1855)
Mixtuur 3 sterk
Trompet Bas 8'
Trompet diskant 8'

Positief

Prestant 4'
Roerfluit 8'
Viola di Gamba 8'
Flute travers diskant 8'
Gemshoorn 4'
Nachthoorn 2'
Flageolet 1'
Vox Angelica 8'

Pedaal aangehangen

Werktuiglijke registers
Koppeling
twee Afsluitingen
Tremulant
Ventil

Vollebregt had de bouw van het instrumentale deel aangenomen voor f 3.150, -, terwijl de Antwerpse beeldhouwer J.B. Peeters de kas met beelden zou vervaardigen voor f 1.900, - à f 2.000, -.

Het instrument is bij het opblazen van de toren door de Duitsers in 1944 verloren gegaan.

HET COMMENTAAR VAN SCHRIMPF EN JANSSEN

De door de Haagse commissieleden bezochte orgels waren hoogstens twee jaar oud en konden dus een juiste indruk geven van de actuele kwaliteiten van hun makers.

Wegens het feitelijk teloor gaan van de instrumenten in Borgerhout, Antwerpen

(St.-Willibrordus), Molenbeek St.-Jan en Zevenbergen is het voor ons onmogelijk om de bevindingen van de opstellers van beide rapporten te toetsen. Hoogstens zouden we andere, contemporaine en (nagenoeg) ongewijzigde instrumenten van de genoemde orgelmakers kunnen vergelijken.

Van Vollebregt, die zich in 1846 als zelfstandig orgelmaker vestigde, komen eventueel de orgels in Erp (1848) en Breugel (1853/54) in aanmerking. Deze bevinden zich op de oorspronkelijke locatie en zijn zo veel mogelijk naar de originele toestand gereconstrueerd.⁽²⁸⁾

Van Loret en Merklin zijn mij geen vergelijkbare, nagenoeg ongeschonden instrumenten met twee handklavieren uit die periode bekend, die zich nog op hun oorspronkelijke locatie bevinden.

Vollebregt heeft gedurende zijn hele carrière klassieke spaanbalgen vervaardigd. De eigenschappen van de daardoor opgewekte orgelwind konden klaarblijkelijk geen genade vinden in de ogen van "abbé" Janssen. Over de Calcantenklok en het Ventil, beide nog op de klassieke wijze als registertrekkers aangebracht, maakt Janssen een in onze ogen nogal flauwe opmerking. Op de "moderne" orgels van Cavallé-Coll kwam zelfs decennia later nog een *sonnette* en een *tacet* voor. Janssen is duidelijk vooruitstrevend en toont duidelijk geen affiniteit met het nog op klassieke leest geschoeide orgel van Vollebregt in Zevenbergen.

Kam en Van der Meulen vervaardigden voor het orgel in Zierikzee hun eerste rechtopgaande magazijnbalg met één inplooiende vouw. Het huis Bätz had in 1848 voor het eerst in Nederland een rechtopgaande magazijnbalg toegepast bij het orgel voor de Hervormde kerk in Harmelen.⁽²⁹⁾

Loret en Merklin vervaardigden al eerder rechtopgaande balgen. Bij Loret hadden die toen ook slechts een enkele, inplooiende vouw zoals mede blijkt uit zijn aanbod voor het orgel in Den Haag.

De kritische opmerkingen van Janssen over de snelheid waarmee, vooral de tongspelen van het orgel in Zierikzee, aanspraken, staan in contrast met die van de beide examinatoren na de bouw, de hierboven reeds ter sprake gekomen Rotterdamse organist Samuel de Lange sr. en G. Overman die als vaste bespeler van het instrument in Zierikzee benoemd was. Volgens hen, nog geen jaar voor het bezoek van Janssen geschreven rapport was het orgel "[...] een zeer schoon en deugdzaam werk. Zoo wel om de beste kwaliteit der Materialen als om de nette en deugdzaam bewerking volgens contract, als ook om de vlugge aanspraak, schoone intonatie (voor al der doorslaande tongwerken zijnde Basson 16 vt. hoofdmanuaal, Echo trompet en Eoline bovenmanuaal), stemming en bijzondere kracht van toon."⁽³⁰⁾

Opmerkelijk is ook de lyrische wijze waarop Janssen het orgel van de

Antwerpse St.-Willibrorduskerk beschrijft. Nog een Bovenwerk erbij en men ziet het orgel voor de Haagse St.-Teresiakerk al voor zich, perfect functionerend in de heersende cultuur van "muziekmissen" waarbij het instrument in staat was de taak van het orkest over te nemen. De discrepantie met deze beschrijving is des te schrijnender wanneer men zich er rekenschap van geeft dat het hier gaat om een transmissieorgel dat, volgens Janssen, weliswaar enige registers meer telde dan dat van Molenbeek St.-Jan, doch bij lange na niet het aantal van dat in Zierikzee.

De beknopte beschrijving van dit instrument door Schrimpf is veel nuchterder en vermoedelijk ook waarheidsgetrouwer. Dit orgel verdient, naar zijn mening, weliswaar de voorkeur boven dat van Merklin in Borgerhout, maar haalt het niet bij het orgel van Kam en Van der Meulen in Zierikzee.

Opmerkelijk is, dat geen van beide rapporteurs melding maakt van Lorets transmissiesysteem, noch bij dit instrument, noch bij dat van Molenbeek St.-Jan. Als Janssen al op de hoogte was van het bestaan ervan, dan zal hij er wijselijk niet op hebben gewezen.

Nog geen jaar na het bezoek van de beide uit Nederland afkomstige heren zouden de orgels van Borgerhout en van de St.-Willibrorduskerk te Antwerpen onderwerp worden van een felle polemiek, zoals Gregoir ons zo'n 15 jaar later nog weet te verhalen. Volgens Grégoir bekritiseerde J. Emm. Henskens, organist van de St.-Jacobskerk in Antwerpen, in een artikel in het *Journal d'Anvers et de la Province* het instrument van de St.-Willibrorduskerk naar aanleiding van de inauguratie van dit instrument die begin 1849 moet hebben plaatsgevonden.⁽³¹⁾ In de aflevering van 2 maart van hetzelfde dagblad wees François Loret op de partijdigheid van Henskens.⁽³²⁾

Op 18 januari 1849 hadden Henskens, zijn collega Jacques Lemmens en de priester P.F. De Voght een lovend rapport uitgebracht over het orgel van Merklin-Schütze in Borgerhout.

Later had Gregoir beide instrumenten bespeeld en kwam tot de volgende slotsom "[...] ni l'un ni l'autre n'a pu nous satisfaire."⁽³³⁾

Deze polemiek vormde het voorspel voor het nationale Belgische orgelconflict dat François-Joseph Fétis zou ontketenen met zijn lezing van 7 maart 1850 voor de Belgische Koninklijke Academie. Ook Janssen, die zich in het verleden al niet afkerig had getoond van een polemiek met verschillende andere kerkmusici over het gregoriaans, mengde zich in de kwestie.⁽³⁴⁾ In een lang artikel in *Le Diapason* van 16 mei 1850 bekritiseerde hij heftig Fétis die hij beschuldigde van vergissingen, onnauwkeurigheden, halve waarheden en gezwollen loftuitingen.⁽³⁵⁾ Maar Janssen betrok in hetzelfde artikel ook allerlei onderwerpen bij de zaak die met het eigenlijke conflict over de orgelbouw in

België niets van doen hadden. Zo veroordeelt hij de Barkermachine. De klavieren van het orgel moeten volgens hem niet over het lichte toucher van een piano beschikken, opdat de organist niet in de verleiding gebracht wordt de waardige orgelstijl met die van de piano te verwarren: "*l'organiste joue de l'orgue sur l'orgue et non pas du piano.*"⁽³⁶⁾

Dankzij de oriëntatiereis voor de St.-Teresiakerk kende Janssen beide orgels die in de kiem de aanleiding hadden gevormd voor het ontstaan van dit conflict. Men kan zich zelfs afvragen of hij bij het uitstippelen van die reis voor de Haagse St.-Teresiakerk niet al op de hoogte was van de polemiek in het *Journal d'Anvers* en zijn kans schoon zag om zelf eens poolshoogte te gaan nemen bij beide instrumenten.

Opmerkelijk is dat Janssen in zijn rapport bij het orgel van de Antwerpse St.-Willibrorduskerk de prijs weet te noemen: 11.000, - franken hetgeen neerkomt op 5.225 Nederlandse gulden. Blijkbaar had hij hierover contact gehad met Loret of met de pastoor van de St.-Willibrordusparochie.

De huidige waarnemer en luisteraar die de kleinere instrumenten van Merklin en Loret kent, komt tot de conclusie dat beide orgelmakers een ander esthetisch uitgangspunt hebben gehad. De orgels van Loret hebben relatief zachte grondstemmen, uitermate geschikt voor de begeleiding van de zang van het koor. De top van het prestantenkoor wordt gevormd door de Octaaf 2'. De Cornet en de Trompet geven daarboven de kracht aan de klank als een reminiscentie aan het klassieke *grand jeu*.

De orgels van Merklin dragen, zeker in de periode dat het filiaal in Parijs nog niet bestond, nog de kenmerken van het Duitse orgeltype uit de eerste helft van de 19de eeuw. In Duitsland bleven, in het bijzonder wat het prestantenkoor en de zelfstandigheid van de nevenklavieren betreft, nog tot ver in de eeuw, de nodige eigenschappen uit de barokperiode gehandhaafd. Bij grotere instrumenten bezit dit nog een geheel uitgebouwd prestantenkoor inclusief een mixtuur hetgeen we ook waarnemen bij het ontwerp van Merklin voor het orgel in de Saint-Barthélemy in Luik uit 1843.⁽³⁷⁾ Daarnaast komen ook hier al enkele zachte karakterspelen en een enkel zacht solotongwerk het palet verrijken. In het ontwerp treft men op beide werken het viertal achtvoetsstemmen aan waarvan later ook de tegenhangers bij Cavallé-Coll te vinden zijn: op het *Grand orgue* Montre, Bourdon, Spitz-Floetz en Viol de Gamma en op het *Positif* Montre Bourdon, Flûte traversière en Doulziana, een Prestant, een gedekte fluit, een al dan niet overblazende open fluit en een strijker. Als men op het Grand orgue de Spitz-Floetz vervangt door een Flûte harmonique heeft men de Franse tegenhanger compleet. Merklins esthetiek vertoont meer overeenkomsten met het "Hollandse" orgeltype van Kam en Van der Meulen en Vollebregt dan

met het, mede door de ontwikkelingen in Frankrijk beïnvloede klankbeeld van Loret. Deze laatste trachtte veeleer met het Franse orgeltype van Cavallé-Coll te wedijveren en niet alleen wat klankesthetiek betreft. Uit de door hem uitgegeven brochures blijkt hoezeer hij poogde in de smaak te vallen bij de clerus.⁽³⁸⁾ Een orgel moet over voldoende zachte stemmen beschikken om de gelovigen te stichten en een *pédale d'orage* was uit den boze.⁽³⁹⁾ Ook had Loret een eigen systeem ontwikkeld om de toetsdruk te verminderen, waarbij, in tegenstelling tot bij Barkers pneumatische hefboom, de directe verbinding tussen toets en ventiel niet werd onderbroken.⁽⁴⁰⁾

Hoewel Janssen aan het eind van zijn rapport niet uitdrukkelijk een bepaald orgel als beste aanwijst, laten de onderscheidene beschrijvingen niets aan duidelijkheid te wensen over. Volgens hem steken de beide instrumenten van Loret met kop en schouders boven die van de concurrenten uit. Dit is op zijn zachtst gezegd opmerkelijk, omdat het hier twee transmissieorgels betreft.

Schrimpf komt, op basis van zijn onderzoekingen tot de conclusie dat het orgel van Zierikzee de meeste kwaliteiten bezit.

In het orgeldossier van het parochiearchief bevindt zich ook een ongedateerde, uitgewerkte standaardomschrijving van Kam en Van der Meulen betreffende materialen en constructies voor een te leveren orgel met, in de marge, het nodige commentaar in een niet nader te identificeren handschrift. Aan het slot bevindt zich een opsomming van de kosten van de delen, alsmede van de mogelijke besparingen wanneer bepaalde onderdelen zouden vervallen en van de meerkosten wanneer bepaalde toevoegingen zouden worden gerealiseerd. Blijkbaar had de orgelcommissie serieuze plannen om met Kam en Van der Meulen in zee te gaan, maar Nicolaas Janssens bemoeienissen met het orgel waren na de oriëntatiereis nog niet ten einde en blijkbaar wist hij zijn zin door te drukken.

In een, op 24 januari 1850 gedateerde, vanuit zijn geboorteplaats 's-Hertogenbosch geschreven, aan pastoor Elsen gerichte brief blijkt dat de overige leden van de orgelcommissie Loret zeker niet al hun vertrouwen schonken, voornamelijk wat betreft het gebruik van bepaalde materialen. Zo wenste men schapenleder voor de balgen in plaats van het door Loret aangeboden (goedkopere) kalfsleder en tevens zag men graag de garantie dat voor de panelen van de kas kwartiers gezaagd eikenhout, aangeduid als "spiegelhout", zou worden gebruikt.

Uit zijn brief blijkt dat Janssen zichzelf als intermediair beschouwde tussen Loret en de orgelcommissie. Hij tracht de pastoor te overtuigen van Lorets rechtschapenheid en betrouwbaarheid. Tussen de regels door is echter ook te lezen dat Janssen wel degelijk bevooroordeeld is.

In de brief is tevens sprake van een, door de orgelcommissie gestipuleerde, aanvullende voorwaarde bij het contract, dat het orgel van de St.-Teresiakerk het beroemde instrument van Christiaan Müller in de Grote kerk van Haarlem zou moeten overtreffen. Hierin moet Janssen de pastoor teleurstellen, maar geeft tegelijkertijd blijk van zijn positieve opvattingen over de verworvenheden van de moderne orgelbouw voor zover ook Loret die toepaste.

"Uw orgel zal zeker in allen deelen - wat het inwendige betreft - beter gemaakt zijn - betere geluiden bevatten - kunstmatiger zijn - beter in keuze van registers - beter van windladen, windsysteem enz. enz. - Doch nimmer zal het voldoen gelijk dat van Haarlem. - Dit is eene onmogelijkheid omdat de Theresia's kerk nooit de kerk van Haarlem zijn zal. Basta."

Welke argumenten voor het kerkbestuur doorslaggevend zijn geweest, om niet voor en Van der Meulen, maar wél voor Loret te kiezen, is helaas onbekend. Was het vanwege het grote muzikale gezag dat Janssen genoot, dat men de opdracht aan diens favoriete orgelmaker verstrekke of heeft Janssen de pastoor, mede dankzij de hierboven aangehaalde brief, weten te overreden om de opdracht aan Loret te verstrekken? De prijs van het orgel kan in elk geval niet doorslaggevend zijn geweest. Integendeel! Uiteindelijk zou het instrument van Loret, dat substantieel minder registers bezat dan dat van concurrenten als Kam en Van der Meulen en Merklin, aanmerkelijk meer gaan kosten dan de aanbiedingen van de twee laatstgenoemden. Boven op die prijs kwam dan nog eens f 1.600,- voor beeldhouwwerk aan de kas dat aan beeldhouwer Geerts werd betaald. Blijkbaar was voor het kerkbestuur de prijs niet doorslaggevend, maar wilde men de beste kwaliteit. Of het kerkbestuur die topkwaliteit uiteindelijk ook verkreeg, kan niet meer worden nagegaan vanwege de ingrijpende ombouw van 1923/24.

Een aanwijzing voor die wens om de beste kwaliteit te krijgen vormen de extra bepalingen die als aanhangsel bij het contract werden gevoegd, waarmee de orgelcommissie en/of het kerkbestuur zekerheden wilde inbouwen dat Loret die materialen en constructies zou toepassen die men in Den Haag wenste. Een aantal daarvan bleef gehandhaafd in het definitieve contract dat op 19 oktober 1850 werd ondertekend. Merkw aardigerwijs was op dat moment Loret al enige maanden bezig met de bouw van het orgel, want twee maanden tevoren, op 20 augustus, bezocht Schrimpf in opdracht van de parochie de werkplaats van Loret in Mechelen en waren, blijkens zijn verslag, de kast, een deel van het pijpwerk, waaronder een aantal tongspelen, windladen en de drie klavieren, reeds gereed.

Na de voltooiing van het instrument stelden zowel Schrimpf als Samuel de Lange sr. op 5 en 8 juli 1851 een verslag op. Beiden lieten zich lovend uit over

het instrument.

Op de daaropvolgende zondag, 9 juli 1851, werd het orgel tijdens de H. Mis ingewijd en werd het bespeeld door Nicolaas Janssen. Hoewel hij in zijn, zes jaar tevoren in drie talen verschenen boek *De ware Grondregels van den Gregoriaenschen zang*⁽⁴¹⁾, tevens een pleidooi had gehouden voor een, de liturgie waardig orgelspel, was daarvan weinig te merken blijkens het verslag van een anonieme recensent - mogelijk was dit hoofdredacteur F.C. Kist - in het gezaghebbende muziektijdschrift *Caecilia*.⁽⁴²⁾ Volgens deze "[...] dwaalde de speler in burllesque figuren [...]", het gehoor werd "[...] vermoeid door het eentoonig gebruik der tongwerken [...]", maar hij sprak de meeste afkeuring uit over "[...] de nietige en dáár zeer ongepaste krulletjes, loopjes en figuren [...]". Dat de criticus het veelvuldig gebruik van de tongwerken veroordeelde, wijst op onbegrip voor het Zuid-Nederlandse klankbeeld van het instrument van Loret dat op zijn beurt weer beïnvloed was door het klassieke Vlaamse orgeltype met zijn vurige tongspelen en door het toenmalige "moderne" Franse orgeltype. In Holland bezaten de orgels minder tongwerken en bovendien domineerden die veel minder het totale klankbeeld.

Als we de anonieme recensent moeten geloven was Janssens spel geheel in tegenstelling met wat hijzelf zelf kort daarvoor had geschreven: "*on joue de l'orgue sur l'orgue et non pas du piano*". Janssen zou het tij niet kunnen keren. In dezelfde periode deed in de Belgische orgelwereld, dankzij Jacques Lemmens en enige jaren later ook in Frankrijk, dankzij de uit België afkomstige César Franck, de pianotechniek schoorvoetend maar onomkeerbaar zijn intrede bij het orgelspel.....

EINDNOTEN

1. Zie voor een geschiedenis van kerk en parochie:
P.G. BONGAERTS, S.J., *De St. Teresia-kerk weleer de koninklijke kapel van Spanje*. 's-Gravenhage, 1866.
P. ALBERS S.J., *De Sinte Teresia-Kerk op Het Hooge Westeinde: te 's-Gravenhage: voorheen de Spaansche kapel en de kerk van Spanje genaamd: Beknopte Geschiedenis naar aanleiding van haar diamanten Jubelfeest 1841-1916*. 's-Gravenhage 1916.
C.J.J. STAL, *Heilige Teresia van Avila, Westeinde*, in: CH. DUMAS (red.), *Waar Hagenaars kerken*. 's-Gravenhage, 1983, p. 123-128.
Dit artikel beperkt zich overigens zoveel mogelijk tot de bemoeienissen van N.A. Janssen met de totstandkoming van dit orgel en geeft dus geen volledig beeld van de orgelgeschiedenis van de kerk noch van de werkzaamheden van de verschillende generaties Loret in Nederland. Een overzicht hiervan kan men vinden in: F.P.M. JESPERS, *Loret in Nederland*, in *Orgelkunst*, IX, 1986, nr. 1, p. 18-23 en nr. 4, p. 31-37.
2. Alle, in deze bijdrage vermelde archivalische documenten betreffende de orgels in de St. Teresiakerk (offertes, verslagen en correspondentie) bevinden zich in het parochiearchief

dat gedeponereerd is in het Gemeentearchief van 's-Gravenhage, toegangsnummer 518, bestanddeel 324. Met dank aan de medewerkers van het Haagse Gemeentearchief voor hun hulpvaardigheid.

3. F.P.M. JESPERS, *Het loflijk werk der Engelen: De katholieke kerkmuziek in Noord-Brabant van het einde der zeventiende tot het einde der negentiende eeuw*. Tilburg, 1988, p. 211-230.
4. A.A.M.J. (TON) VAN ECK, *Om den echten kerkzang tot allen prijs te handhaven*, in: H. ROSENBERG, *Cantemus Domino 1890 - 1990*. S.I. [Den Haag], s.d. [1990], p. 35.
5. E.G.J. GREGOIR, *Historique de la facture et des acteurs d'orgue*. Anvers, 1865, p. 54, 60, 193-194. F.P.M. JESPERS, o.c., p. 228
6. Het frontontwerp bevindt zich niet in het archief van de St.-Teresiaparochie, maar was destijds aanwezig in het archief van de Fa. Ypma - Vermeulen. Een afdruk ervan is te vinden in: H. DE KLER, *zeven eeuwen orgels in Den Haag*. Alphen aan den Rijn, 1987, p. 93.
7. Voor de berekening van de wisselkoers is gebruik gemaakt van: *De Koopmans-standaard of volledig alfabetisch zakboek der munt-, maat- en gewigtkunde en geld- en wisselkoersen van den ganschen aardbol enz.* Leyden, s.d. [1860], p. 5 e.v. Met grote dank aan de heer J. Seegers, bibliothecaris van het Nederlands Economisch Historisch Archief te Amsterdam, die dit voor mij heeft nagezocht. Gemakshalve is voor één Belgische frank een waarde van 47 cent aangenomen.
8. Voor vergelijking met het handschrift van Fétis werd gebruik gemaakt van: *F.J. Fétis et la vie musicale de son temps 1784 - 1871*. Catalogus tentoonstelling Koninklijke Bibliotheek Albert I, Brussel, 1972, plaat XI.
9. B. VAN BUITENEN, *De orgelmakers Kam & Van der Meulen (II)*, in *De Orgelvriend*, XXXIX, nr. 6, 1997, p. 10. Zie tevens: B. VAN BUITENEN, *Wufte werken der fransche school*. *De waardering voor Cavallé-Coll boven de Moerdijk*, KDOV-blad (Cavallé-Coll nummer), juni 2000, p. 14.
10. G.H. BROEKHUYZEN SR., *Orgelbeschrijvingen*. Uitgave verzorgd door A.J. GIERVELD. S.I. [Amsterdam], 1984, p. 314 (G 32).
11. De hierna volgende gegevens van Frans Schrimpf, zijn echtgenote en zijn schoonbroer J.E. Bergman, zijn ontleend aan het bevolkingsregister van de gemeente 's-Gravenhage dat zich bevindt in het Haagse Gemeentearchief. Zijn echtgenote, Maria Catharina Bergman was geboren in Hopsten op 26 februari 1804. Schrimpf was achtereenvolgens gevestigd aan de Luthersche Burgwal, de Paviljoensgracht en de Grootte Markt nr. 21 waar hij op 18 september 1853 overleed. Zijn schoonbroer J. E. Bergman had tijdens de volkstelling van 1840 de leeftijd van 38 jaar.
12. Het instrument bevond zich in de voormalige St. Martinuskathedraal te Groningen en werd in 1974 aangekocht door de r.-k. St. Nicolaasparochie in St. Nicolaasga. Sinds 2002 bevindt het zich in de St. Jozefkerk (Kathedraal van de H.H. Martinus en Jozef) te Groningen. Zie ook: *Het Historisch Orgel in Nederland 1819 - 1840*. S.I. [Amsterdam], 2001, p. 76-77. Ondanks dat de samenwerking tussen Schrimpf en Bergman plaatsvond tussen 1836 en 1848 betekent dit nog niet dat dit secretarieorgel in deze periode is vervaardigd. Het kan een gebruikt instrument zijn dat door Schrimpf en Bergman, mogelijk na enige herstellingswerkzaamheden, is doorverkocht en waarop zij hun naamplaatje hebben bevestigd. De globale datering gronden in bovengenoemde publicatie, die is gebaseerd op het uiterlijk van het instrument, kan dus wel degelijk juist zijn.
13. Zie: *De Residentie Almanak* over deze periode. Vanaf 1832 werd Schrimpf hierin als pianomaker en later als pianofabrikant vermeld.
14. T. DEN TOOM, *Het Kam en Van der Meulen orgel in de Nieuwe Kerk te Zierikzee*, in: V.H.M.

- TIMMER EN T. VAN ECK, *Abraham Zien* (herziene editie). Voorburg, 1985, p. 111 – 136.
Zie ook: B. VAN BUITENEN, *Het Kam & Van der Meulen-orgel in de Nieuwe Kerk van Zierikzee*. in *De Orgelvriend*, XXXIX, nr. 6, 1997, p. 12-17. In dit artikel wordt tevens melding gemaakt van het bezoek door de Haagse commissie aan dit orgel. De auteur dankt hierbij tevens Bart van Buitenen voor het verstrekken van enige gegevens betreffende Kam en Van der Meulen en voor het maken van enige corrigerende kanttekeningen na lezing van deze bijdrage.
15. A. FAUCONNIER & P. ROOSE, *Het Historisch Orgel in Vlaanderen. deel. III a Antwerpen – arr. Antwerpen*. Brussel, Ministerie van Nationale Opvoeding en Nederlandse Cultuur, Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg, 1983, p. 313
  16. M. JURINE, *Joseph Merklin facteur d'orgues européen*. Tome II. Paris, 1991, p. 66
  17. M. Jurine, *o.c.*, p. 66
  18. Met dank aan Jan Van Mol te Zoersel die mij deze historische gegevens en de verder in het artikel afgedrukte dispositie van het instrument deed toekomen. Deze zijn gepubliceerd door Jacques Van Deun in een feestschrift bij het 100-jarig bestaan van de St. Willibrorduskerk.
  19. A. FAUCONNIER & P. ROOSE, *o.c.*, p. 259-260.
  20. A. FAUCONNIER & P. ROOSE, *o.c.*, p. 260
  21. Informatie verkregen via de website van de parochie:
<http://www.adagio.bewoner.antwerpen.be/orgel.htm> Met dank aan Emmanuel Van Kerckhoven te Antwerpen voor de verstrekte nadere informatie.
  22. A. FAUCONNIER & P. ROOSE, *o.c.*, p. 214-217, hebben de oude pijpen wel als afkomstig van Loret herkend, doch blijktbaar was de aankoop van het orgel van de St. Willibrorduskerk door de St. Norbertusparochie toen nog niet bekend.
Zie ook: <http://www.adagio.bewoner.antwerpen.be/orgel.htm>
  23. A. FAUCONNIER & P. ROOSE, *o.c.*, p. 218 – 254.
  24. M. JURINE, *o.c.*, p. 66.
  25. J.P. FÉLIX, *Histoire des orgues de l'église St.-Jean puis St.-Jean-Baptiste de Molenbeek Saint-Jean*. in *Le Comté de Jette*, XVII, 1987 (nrs. 1 – 4), p. 89-100.
  26. Loret presenteerde reeds zijn opvattingen toen hij nog in St.-Niklaas gevestigd was in zijn brochure: F.B. LORET, *Verhandeling over het orgel*. Nieuw stelsel. St. Nikolaes, 1842.
  27. F. JESPERS & A. v. SLEUWEN, *Tot roem van zijn makers. Een studie over J.J. Vollebregt en Zoon Meester orgelmakers te 's-Hertogenbosch*. 's-Hertogenbosch, 1978, p. 176-178.
  28. Voor de oorspronkelijke dispositie van deze twee instrumenten, zie: F. JESPERS & A. VAN SLEUWEN, *o.c.*, p. 99-103 (Erp) & 85-90 (Breugel).
  29. G. OOST, *de orgelmakers Bätz: een eeuw orgelbouw in Nederland*. Tweede herziene druk. Alphen aan den Rijn, 1977, p. 226. Het is niet bekend of deze balg slechts één inplooiende vouw had, of dat deze was voorzien van de elkaar in winddruk compenserende in- en uitplooiende vouw. Zie ook: T. DEN TOOM, *o.c.*, p. 118 – 119.
  30. T. DE TOOM, *o.c.*, p. 114.
  31. E.G.J. GREGOIR, *o.c.*, p. 139-140. Zie ook: M. JURINE, *o.c.*, Tome I, p. 64-66.
  32. *Journal d'Anvers et de la province*, 2 mars 1849, n° 61, p. 3.
  33. E.G.J. GREGOIR, *o.c.*, p. 140.
  34. E.G.J. GREGOIR, *o.c.*, p. 54, 59-60, 193-194. F.P.M. JESPERS, *o.c.*, p. 228-229. M. JURINE, *o.c.*, Tome I, p. 66-76.
  35. M. JURINE, *o.c.*, Tome I, p. 71-72.
  36. M. JURINE, *o.c.*, Tome I, p. 72.
  37. M. JURINE, *o.c.*, Tome I, p. 52.
  38. F.B. LORET, *o.c.*, p. 31-32.

39. F.B. LORET, *Samenstelling van het kerkorgel, inlichtingen voor Organisten en deskundigen, belast met de keuring van orgels*. Amsterdam, 1869, p. 33.
40. Een dergelijk systeem is nog aanwezig in het Loret-orgel in Udenhout. Zie: TON VAN ECK, *François-Bernard Loret en het orgel in de St. Lambertuskerk te Udenhout*, in: T. VAN RIJSWIJK (red.), *Restauratie Loret-orgel*. Udenhout, 1998, p. 11-23.
41. N.A. JANSSEN, *De ware Grondregels van den Gregoriaenschen zang*. Mechelen 1845; *Les vrais Principes du Chant Gregorien*, Malines, 1845; *Die wahre Grundregeln des Gregorianischen oder Choralgesanges*. Mainz, 1846.
42. N.N., *Kerk-muziek, orgelspel en de Wel Eerwaarde Heer Janssen*. Caecilia, VIII, nr. 15, 1 augustus 1851, p. 148-149. Met dank aan de medewerkers van de bibliotheek van het Nederlands Muziek Instituut te 's-Gravenhage, dankzij wie ik de kopie van dit artikel op zulk een efficiënte wijze kon verkrijgen.

SUMMARY

In the spring of 1849, abbot N.A. Janssen and F. Schrimpf made a study-trip through the southern Netherlands and Flanders to decide on the choice of the organ-builder who would build the new organ for St Teresiachurch in The Hague. From both Janssen and Schrimpf, a report has been preserved and the opinions of both gentlemen on the various instruments far from corresponded. It is known that Janssen was a herald of the Mechelen organ-builder François-Bernard Loret, who would eventually get the commission for this instrument, the biggest organ he would build in the Netherlands. Remarkably, during this trip, both gentlemen also visited the two organs which would cause the organ-war in Belgium a year later – stirred up by François-Joseph Fétis- in which Janssen would become an important adversary. Possibly, this organ trip was an alibi for abbot Janssen to get to know both organs in Antwerp – over which a dispute already existed - in order to be able to form a judgement on them. The The Hague instrument was stripped of its original wind supply, drawers, action and a part of the pipe-work by J.J. van den Bijlaardt, who, using pneumatic cone-valve chest, practically did maintain the original disposition.

Kam en Van der Meulen Groot manuaal	Vollebregt a Groot Manuaal	Vollebregt b Groot manuaal	Loret Groot manuaal	Merklin a [Merklin:] Grand orgue	Merklin b (1er devis) Grand orgue	Merklin c (2ème devis) Grand orgue
Bourdon 16 vt Prestant 8 vt Bourdon 8 vt Holoijp 8 vt Octaaf 4 vt Roerfluit 4 vt Quint 3 vt Octaaf 2 vt Cornet Mixtuur (uit 2 vt) Fagot 16 vt Trompet 8 vt	1. Prestant 16 vt 2. Bourdon 16 vt 3. Prestant 8 vt 4. Holoijp 8 vt 5. Fluit 8 vt 6. Octaaf 4 vt 7. Fluit 4 vt 8. Quint 3 vt 9. Octaaf 2 vt 10. Cornet 5 sterk 11. Mixtuur 3-6 sterk 12. Fagot 16 vt 13. Trompet 8 vt	Bourdon 16 vt Prestant 8 vt Holoijp 8 vt Octaaf 4 vt Gemschoorn 4 vt Fluit 4 vt Quint 3 vt Octaaf 2 vt Cornet 4 sterk Mixtuur 4, 5 en 6 sterk Fagot 16 vt Trombone 8 vt	Bourdon 16 vt Open 8 vt Prestant 4 vt Open fluit 4 vt Open quint 3 vt Octaaf 2 vt Cornet 5 sterk Mixtuur 4sterk Bazuin disk. 16 vt Trompet 8 vt Klaroen bas 4 vt	1. Bourdon 16 vt 2. Vioolde Gamba 16 vt 3. Montre 8 vt 4. Flute ouvert [sic] 8 vt 5. Bourdon 8 vt 6. Prestant 4 vt 7. Flute 4 vt 8. Octave 2 vt 9. Cornet 5 sterk 10. Fourniture 4 sterk 11. Cimbél 3 sterk 12. Bombarde 16 vt 13. Trompette 8 vt 14. Clairon 4 vt	Bourdon 16 pieds Viol de Gamba 16 pieds Montre 8 pieds Flute ouvert 8 pieds Bourdon 8' Prestant 4' Rohrflute 4' Quinte 3' Doublette 2' Cornet à 5 tuyaux Fourniture 4 tuyaux Bombarde 16 pieds Trompette 8 pieds Clairon 4 pieds	Bourdon 16' Montre supérieur 16' Montre 8' Flute ouvert 8' Bourdon 8' Prestant 4' Rohrflute 4' Quinte 3' Doublette 2' Cornet à 5 tuyaux Fourniture 4 tuyaux Bombarde 16 pieds Trompette 8 pieds Clairon 4 pieds
Positif	2de Man. rugwerk	Positif	Groot positief	Positif	Positif	Positif
Prestant 8 vt Bourdon 16 vt Holoijp 8 vt Octaaf 4 vt Spitsfluit 4 vt Quintfluit 3 vt Octaaf 2 vt Mixtuur Trompet 8 vt	14. Prestant 8 vt 15. Bourdon 16 vt 16. Holoijp 8 vt 17. Octaaf 4 vt 18. Roerfluit 4 vt 19. Quint 3 vt 20. Nachthoorn 2 vt* 21. Trompet 8 vt 22. Hobo 8 vt	Prestant 8 vt Bourdon 16 vt Holoijp 8 vt Octaaf 4 vt Roerfluit 4 vt Quint 3 vt Octaaf 2 vt Cornet 5 sterk Trompet 8 vt	Prestant 16 vt Prestant 8 vt Violoncello 8 vt Gedekte 8 vt Figaro 8 vt open Fluit 4 vt gedeekt Flageolet 2 vt Trompet zacht 8 vt Euphone 8 vt (doorslaand)	15. Bourdon 16 vt 16. Montre 8 vt 17. Vioolde G. 8 vt 18. Bourdon 8 vt 19. Salicionale 8 vt 20. Prestant 4 vt 21. Fluit 4 vt 22. Quint 3 vt 23. Flageolet 2 vt 24. Fourniture 3 tuyaux 25. Trompet 8 vt 26. Euphon bas [sic] 8' 27. Euphon haute 8'	Bourdon 16' Montre 8' Viol de Gamba 8' Bourdon 8' Prestant 4' Flute traversière 4' Quinte 3' Flageolet 2' Trompet 8 pieds Clarinnet supérieur 8'	Bourdon 16' Montre 8' Viol de Gamba 8' Bourdon 8' Prestant 4' Flute traversière 4' Quinte 3' Flageolet 2' Trompet 8 pieds Clarinnet supérieur 8'
Bovenklavier	3 ^{de} Man.	Boven klavier	Echo-orgel of Bovenwerk	3 ^{de} Man. Echo	Echo	Echo
Buerpijp 8 vt Viola di gamba 8 vt Holoijp 8 vt Octaaf 4 vt Gedekte fluit 4 vt Woudfluit 2 vt Echo Trompet 8 vt	23. Prestant 4 vt 24. Fluit 4 vt 25. Salicionaal 4 vt 26. Viool de G. 8 vt 27. Fluit trav. 8 vt 28. Blokfluit 4 vt 29. Gemschoorn 2 vt 30. Flageolet 1 vt 31. Vox angelica 8 vt** 32. Musette 8 vt	Prestant 8 vt Roerfluit 8 vt Viola di gamba 8 vt Octaaf 4 vt Nachthoorn 2 vt Flageolet 1 vt Dulciaan 8 vt	Roerfluit 8 vt Veldfluit 4 vt Viola di Gamba 4 vt Quintadena 3 vt Dolce 2 vt Harmonica 8 vt Cor anglais 8 vt Basson 8 vt [bas] Hobo 8 vt [discant] Vox humana 8 vt	28. Gemschoorn 8 vt 29. Bourdon 8 vt 30. Dolcisme [sic] 4 vt 31. Picolo [sic] 2 vt 32. Cornet 3 sterk 33. Cor anglais 8 vt 34. Basson 8 vt [bas] 35. Hobo 8 vt [discant] 36. Vox humana 8 vt	Bourdon 8 pieds Dolcé 8 pieds Fugara 4 pieds Dolcissimo 4 pieds Bicolo [sic] 2 pieds Cornet à 3 tuyaux Cor anglais 8' Basson 8' [bas] Hautbois 8' [discant] Vox humana [8']	Salicionale 8 pieds Bourdon 8 pieds Dolcé 8 pieds Fugara 4 pieds Dolcissimo 4 pieds Cornet d'Echo Euphon basse 8' Euphon haute 8' Hautbois 8' [discant?]

Pedaal	Pedaal	Vrij Pedaal	Pedaal	Pedaal	Pedaal [sic] separée
Prestant 16 vt Gedekt 16 vt Octaaf 8 vt Gedekt 8 vt Octaaf 4 vt Bazuin 16 vt Trombone 8 vt Trompet 4 vt Clarin 2 vt	33. Prestant 16 vt 34. Subbas 16 vt 35. Wijdegedekt 16 vt 36. Prestant 8 vt 37. Holoijp 8 vt 38. Quint 6 vt 39. Octaaf 4 vt 40. Fagot 16 vt 41. Bazuin 16 vt 42. Trompet 8 vt 43. Claron 4 vt 44. Cornet tongwerk 2 vt	Principaal 16 vt Open 8 vt (sterk) Fluit 4 vt (open, sterk) Quint 3 vt Octaaf 2 vt Bazuin 16 vt Trombone 16 vt (doorsl.) Trompet 8 vt Klaroen 4 vt	Prestant 16 vt Subbas 16 vt Octaaf 8 vt Wijdegedekt 8 vt Octaaf 4 vt Open fluit 4 vt Quint 3 vt Octaaf 2 vt Bazuin 16 vt Trompet 8 vt Clarin 4 vt Clarin 2 vt	37. Montre 16 vt 38. Subbas 16 vt 39. Violon 16 vt 40. Fluit 8 vt 41. Violon 8 vt 42. Fluit 4 vt 43. Euphon 16 vt 44. Bombarde 16 vt 45. Trompette 8 vt 46. Clairon 4 vt	Montre 16 pieds en étain Violon 16 pieds en bois Subbas 16 pieds en bois Octavbass 8 pieds Bourdon 8 pieds Flute 4 pieds Basson 16 pieds Bombarde [sic] 16 pieds Trompette 8 pieds Clairon 4 pieds
Prijsindicatie f 13.500,-	Prijsindicatie: f 9.000,- à f 9.500,- (volgens de Franse versie f 9.700,-)	Prijs: f 16.000,-	Prijsindicatie: f 8.900,-	Prijs ontbreekt	Prijsindicatie: 22.000 fr. [in gulden: f 10.450,-]
Merklin: f 8.000	Merklin: f 9.400	(ondertekend door orgelmaker en kerkbestuur op 19 oktober 1850)		un Pedal d'expression pour le 3ème Clavier un Pedal d'accompagnement des jeux d'anges [sic] du gr. orgue	

Orgel & internet

Vindt er vandaag een orgelconcert plaats? Is dit orgel beschermd of reeds gerestaureerd? Ik ben op zoek naar een link over een bepaalde belangrijke orgelcomponist. In welke muziekbibliotheek vind ik deze orgelpartituur? Benieuwd naar andere orgelsites? Voor al deze vragen en nog vele andere is het internet het opzoekmedium bij uitstek. We stellen u dan graag drie websites voor waar u heelwat informatie over het orgelgebeuren in Vlaanderen en daarbuiten kunt vinden.

www.orgelkunst.be

— website van de Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst v.z.w.

De website van Orgelkunst werd recent gerestyled. Tijd dus om onze eigen internetpagina's even aan onze lezers voor te stellen. Zowat alles wat u over het tijdschrift en de vereniging die dit tijdschrift uitgeeft (Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst v.z.w.), wenst te weten, is op deze site terug te vinden. Op onze startpagina wordt u via de menubalk de mogelijkheid geboden het Nederlandstalige of Engelstalige deel van de site te bezoeken. Op diezelfde bladzijde worden reeds de meest actuele orgelmededelingen geplaatst als daar zijn: melding van nieuwe en gerestaureerde orgels, bijzondere orgelevenementen als herdenkingen, onderscheidingen, studiedagen, colloquia, enz... Bovendien kunt u van deze internetbladzijde onmiddellijk verder surfen naar de orgel-concertenkalender en verdere orgelinformatie. Bij het aanklikken van zowel de Nederlandse als de Engelse deelsite kom je op de verwelkomingspagina terecht, waarbij je erop attent gemaakt wordt dat vanaf september 1998 van alle hoofdartikels (Engelse) samenvattingen te vinden zijn. Tevens kunt u op de afbeelding van de kافت van het tijdschrift klikken om te vernemen wat de inhoud is van het meest actuele orgelkunstnummer.

Op de menubalk bovenaan zijn enkel de hoofdthema's terug te vinden: *tijdschrift, abonnement, publicaties, informatie, orgelconcertenkalender, orgelbouwactualia, links, mededelingen, sitemap* en *webmaster*.

Wanneer je één van deze knoppen aanklikt, komt u op een nieuwe pagina terecht, waarbij meestal links opnieuw een navigatiebalk te vinden is met de verschillende pagina's die met het aangeklikte item verbonden zijn. Zo vindt u onder "tijdschrift" uiteraard informatie over het tijdschrift zelf, de inhoudsopgave van het meest recent gepubliceerde nummer, een overzicht van de hoofdartikels vanaf 1998 waarvan een Engelse samenvatting te vinden is, en een link naar de indexpagina waar per jaar een overzicht van alle gepubliceerde artikels sinds 1978 te raadplegen is. Ook treft u hier een link naar informatie over de mogelijkheden tot adverteren in het tijdschrift. Bovenaan, zowel onder de Engelse als de Nederlandse menubalk is een zoekfunctie geïnstalleerd waarbij het ingebrachte trefwoord u onmiddellijk naar een overzichtspagina brengt, waar alle bladzijden van onze site waarop het trefwoord voorkomt, zijn opgenomen.

De knop "abonnement" brengt je rechtstreeks naar een invulformulier, waarop je via het internet een abonnement op het tijdschrift Orgelkunst kunt nemen. De knop "publicaties" geeft u een overzicht van alle andere uitgaven die de *Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst* heeft uitgegeven. Voor de orgelconcertenkalender is recent ook een invulformulier aangemaakt waarop je telkens tot maximaal vijf concerten kunt opgeven. Alle orgelconcerten zijn thans telkens per maand op te zoeken. In de toekomst hopen we ook per locatie een overzicht te kunnen brengen. Het recentste item dat is toegevoegd aan de website is een overzicht van gerestaureerde en nieuwe orgels die in Vlaanderen en Brussel zijn gerealiseerd vanaf ca. 2001. Heeft u informatie van nieuwe orgels die nog niet zijn opgenomen, laat het ons weten en stuur ons hierover gegevens en (liefst) een foto. Een geselecteerde lijst met links over concertverenigingen in Vlaanderen, muziekhogescholen, muziekitgeverijen, orgeltijdschriften en nog veel meer, is eveneens te consulteren. Onder de hoofding "mededelingen" krijgt u een overzicht van orgelactualia zowel uit België als internationaal met eveneens aandacht voor buitenlandse orgelfestivals, -wedstrijden, studiedagen enz...

Voor wie de weg toch zou verliezen in de ruim 150 internetpagina's van Orgelkunst: op de menubalk is ook een knop "sitemap" aangebracht. Deze bladzijde geeft u een overzicht van wat er allemaal op de Orgelkunstsites te vinden is.

Om de site maximaal up-to-date te houden doen wij op elk van u een bijzonder beroep: heeft u relevante informatie over orgelconcerten, orgellinks, orgelevenementen, nieuwe of gerestaureerde orgels? Meld het ons. Ook fotomateriaal is welkom! Heeft u opmerkingen of suggesties? Aarzel niet ons te contacteren.

Het emailadres is al even eenvoudig als de naam van onze website: mail@orgelkunst.be. Welkom op de website van orgelkunst!

www.monument.vlaanderen.be

— Beschermd monumenten (inclusief orgels)

Tot voor kort diende men enige inspanning te leveren om te weten te komen of één of ander monument (gebouw, kerk, e.a), stads- of dorpsgezicht of landschap al dan niet het statuut van beschermd erfgoed had. (De term "geklasseerd" wordt in goed Nederlands niet meer gebruikt.) De beschermings-besluiten zijn uiteraard in het *Belgisch Staatsblad* verschenen (zoek maar uit wanneer ...), zijn ook enkele keren in brochure-vorm gebundeld (... die na een jaar al voorbijgestreefd waren) en de meest

initiatiefrijken onder ons wisten dat ze met een simpel telefoontje naar de afdeling *Monumenten & Landschappen* ook het nodige te weten kwamen. Maar geef toe, handig is anders. Ook hier komt het internet ons nu ter hulp. Een korte handleiding:

Surf naar www.monument.vlaanderen.be

Je belandt op de openingspagina "Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap – Monumenten en Landschapszorg in Vlaanderen"; daar klik je onderaan rechts op de knop met je taalkeuze (Nederlands, Frans of Engels).

Dan wordt de portaalpagina geopend; bovenaan zie je een rij iconen : hier klik je op de eerste icoon "AML". (De andere iconen verwijzen naar ICOMOS, Monumentenwacht Vlaanderen, Open Monumentendag enz.)

Klik nu links in de bladwijzer op "Beschermd Erfgoed". Op de vervolgens geopende pagina kun je lijsten van zowel de voorlopig als de definitief beschermde objecten raadplegen.

De lijsten kunnen in chronologische (per jaar) of in geografische (per provincie) volgorde opgeroepen worden; er is ook een zoekfunctie, maar dan dien je zelf eerst een aantal gegevens in te vullen.

Goed om weten is dat vanaf de datum van een voorlopige bescherming reeds alle wettelijke bepalingen (vlg. decreet) op het monument van toepassing zijn, met uitzondering van de subsidiëring, die pas mogelijk is vanaf de definitieve bescherming. In principe moet de definitieve bescherming volgen uiterlijk één jaar na de voorlopige, zoniet vervalt de bescherming.

De allereersten die er van op de hoogte gebracht worden dat hun goed op de monumentenlijst geplaatst wordt, zijn de eigenaars; zij krijgen een aangetekend schrijven en kunnen desgewenst bezwaren indienen (wat regelmatig gebeurt). Maar tegen beschermingen van orgels zijn voor zover bekend nog nooit bezwaren ingediend, wel integendeel ...

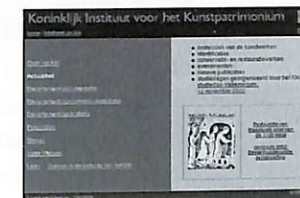
www.kikirpa.be

— Het foto-archief van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium

Sinds een kleine twee jaar is de fotografische databank van het KIK-IRPA (Brussel) langs digitale weg te consulteren. Hoogst interessant hierbij is vooral dat men alle afbeeldingen on-line kan bekijken via het internet.

Het hoeft geen verduidelijking dat er, vermits talrijke foto's van kerkinterieurs beschikbaar zijn, meteen heel wat orgels kunnen bekeken worden.

Voor lezers die over een internetverbinding beschikken en de databank willen bezoeken, kunnen wij hierna enkele foto's opsommen die voor een eerste kennismaking als staalkaart kunnen dienen. (We beperkten ons tot de provincie West-Vlaanderen.)

B144180 Lissewege, parochiekerk; orgelkast uit 1651: een welgeschapen sater ondersteunt een zijtoren.

B52439 Desselgem, parochiekerk; een prachtfoto van het onlangs gerestaureerde Van Belle-orgel uit 1680.

B144395 Stalhille, parochiekerk; een fraaie detailfoto van het Van Eynde-orgel uit 1715.

B9440 Gijverinkhove, parochiekerk; mooi zicht op het Van der Haeghen-orgel uit 1774.

B17169 Brugge, kathedraal; toestand vóór de verbouwing en verplaatsing van 1936. (Let ook op de neogotische interieurbeschildering die thans respectloos wit overschilderd is.)

B113 Diksmuide, Sint-Niklaaskerk; foto van vóór WO I, met het kort nadien verwoeste prachtdoksaal met Van Belle-orgel uit 1680.

E45159 Koolskamp, parochiekerk; foto door E. Dhuique (van de naar hem genoemde "Mission Dhuique") van de in WO I vernielde kerk : in de puinen staat nog het verhakkelde orgel (waarover ons geen enkel gegeven bekend is).

B31260 Kortrijk, Sint-Jozefskerk (Paters Karmelieten); foto uit 1942 van het Van Bever-orgel (1913), dat in 1944 samen met de kerk vernield werd.

B80092 Oostvleteren, parochiekerk; dit historische orgel ging teloor in de kerkbrand van 1977.

M267427 Kortrijk, O.L.Vrouwkerk, kerkarchief; ontwerptekening voor doksaal en orgel (nota: het betreft het Van Peteghemorgel uit 1771!)

Hoe vind je deze foto's?

De naam van de website waar je naartoe moet is www.kikirpa.be : om het gemakkelijk te maken hebben wij hem als link op onze eigen website www.orgelkunst.be geplaatst, zodat je met één klik vertrokken bent naar het juiste adres. Onlangs is de KIKIRPA-site vernieuwd en een stuk gebruiksvriendelijker geworden (vooral wat betreft de terugkeer naar een vorig venster).

In het openingsscherm krijg je driemaal de naam van het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, in het Frans, het Nederlands en het Engels : klik op de titel in jouw taal.

Nu krijg je de eigenlijke startpagina. Hier staan linksboven twee geelgekleurde hyperlinks : klik op de link [fototheek on-line](#).

In het midden van de nieuwe pagina staat een grote hyperlink (blauw) ZOEKFORMULIER : klik hierop.

(Zorg dat je "Specifiek zoekformulier" gebruikt; er is ook een "Eenvoudig zoekformulier" maar dit is voor onze toepassing niet toereikend.)

In het formulier : klik 1x in het vak "clichénummer", typ één van de hierboven vermelde afbeeldingsnummers in, en schuif naar de onderkant van de pagina; daar klik je op ZOEK.

Een klein resultaat-venster verschijnt. Je kunt de afbeelding beter in het groot bekijken: klik op het mini-fotootje (- waar ongeveer niets op te onderscheiden valt -) of op de tekst ernaast.

Een grotere steekkaart wordt geopend, nu zie je al iets meer. Om het maximum-formaat te verkrijgen: klik op de afbeelding of op de link eronder *Grote afbeelding*.

Internetgebruikers met een weinig ervaring zullen verder wel weten hoe ze de afbeeldingen – die in JPEG-formaat zijn – kunnen opslaan en eventueel bewerken. Je moet wel weten dat deze documenten onder het copyright vallen.

Errata:

L. BASTIAENS, *Een nieuw transeptorgel in de abdijkerk te Averbode, XV, 2002, nr. 3, p. 164:* Voor de abdijsamenleving traden Jos Bielen, o. præm. en Jozef Van Osta, o. præm. op als adviseurs bij ontwerp en bouw.

Orgelbouwactualia, XV, 2002, nr. 3, p. 179:

De kapel Bareldonk bevindt zich te *Overmere*. De *doublette 2'* ontbreekt in de dispositie-opgave.

Orgelbouwactualia

Heeft u informatie over nieuw gebouwde of gerestaureerde orgels die nog niet in *ORGELKUNST* werden gerecenseerd? Zend dan uw gegevens (liefst met foto) naar mail@orgelkunst.be of het redactie-adres.

— Zoersel, Sint-Elisabethkerk: restauratie

orgelmaker: H. Pescheur (Antwerpen-Berchem)
bouwjaar: 1712
restaurateur: Gerard Pels
orgeldeskundige: Jozef Braeckmans
uitvoering: 1997-2001
omvang: C.D-c³
dispositie: Montre 8, Holpyp 8, Prestant 4, Fluyte 4, Octave 2, Superoctave 1, Quintfluyt 2² B & D, Sexquialter II B & D, Tierce 1¹ D, Mixture III, Cymbal II, Cornet V, Trompet B & D, Vox Humana, Tremblant, Nachtegael
bas/diskant: c¹-cis¹
toonhoogte: a = 405 Hz
stemming: geïnspireerd op de Rameau-stemming (3 reine tertsen)
winddruk: 83 mm WK

— Bilzen, Sint-Mauritiuskerk : totale renovatie (1997-2001),

met verwerking van pijpwerk van het voormalig orgel van J.J. Brammertz (Kornelimünster), 1708-09.
restaurateur: aangevat door G. Verschueren (Tongeren) in 1997, en verdergezet door Ph. Nijs (Nieuwerkerken, Limburg) 1999-2001.
orgeldeskundige: Michel Lemmens
dispositie: HW: Prestant 8, Cornet IV, Bourdon 16 B&D, Octave 4, Bourdon 8, superoctave 2, Fluyt 4, Quintfluyt 3, Tertiaen 2 (=1³ 5), Sexquialtera II, Mixture IV, Simball II, Trompette 8 B&D, Vox humana 8
POS: Bourdon 8, Octave 4, Cornet III, Fluyt 4, Mixture IV, Superoctave 2, Quintfluyt 3, Cromhorn 8 B&D
PED: Octave 8, Bourdonbas 16, Bombart 16, Trompett 8 Tremulant, Coppel pedall, Nachtegael
Schuifkoppel
omvang: manuaal: C-f³; pedaal C-d¹
bas/diskant: b¹/c¹
cornet: ab c¹
toonhoogte: a = 445 Hz
stemming: naar Werckmeister III
winddruk: 85 mm WK

— **Drongen, oude abdij, Jan van Ruusbroeckapel:** nieuw

orgelmaker: Patrick Collon
bouwjaar: 2002
omvang: I [C-d³] / aangehangen pedaal [C-f¹]
dispositie: Roerfluit 8, Prestant 4, Fluit 4, Nasat 1^{1/3},
Octaaf 2, Sesquialtera II D
toonhoogte: a = 440 Hz
stemming: Werckmeister III

— **Essen, wijk Horendonk, parochiekerk Sint-Vincentius à Paulo:** restauratie

orgelmaker: anoniem,
bouwjaar: ca. 1700
restaurateur: Gerard Pels
uitvoering: 1998-2002
orgeldeskundige: Jozef Braekmans
omvang: I [CD-c³]
dispositie: Prestant 4, Cornet IV, Bourdon 8, Fluyt 4,
Doublet 2, Nazard 2^{2/3}, Tierce 2^{2/3} B&D,
Fourniture III, Cimbelle III, Sifflet,
Trompet 8 B&D, Voix Humaine 8 B&D,
Tremulant
toonhoogte: a = 415 Hz
stemming: naar Rameau
winddruk: 74,5 mm WK

— **Geraardsbergen, Schendelbeke, St.-Amanduskerk:** restauratie

orgelmaker: Pierre van Peteghem jr. Gent
bouwperiode: 1832-33
orgelkast: vermoedelijk N. Cock
snijwerk: J.C. Vanderbeken
restaurateur: A. Thomas & fils
uitvoering: 2000-2002
orgeldeskundige: Jozef Braekmans
omvang: I [C-f¹]
dispositie: Bourdon 8, Prestant 4, Fluyte 4 B&D,
Doublet 2, Traversière 8 D, Cornet V,
Trompet 8 B&D, Clairon 4 B, Clarinete 8 D,
Fourniture III, Tremulant, Rossignol
toonhoogte: a = 403 Hz
stemming: gelijkzwevend
winddruk: 85 mm WK

Besprekingen

Boek

F.-H. GRESS, *Die Orgeln Gottfried Silbermanns.*

Uitgave: Michel Sandstein Verlag, Dresden, tweede druk, februari 2001
– 177. Veröffentlichung der Gesellschaft der Orgelfreunde. ISBN 3-930382-50-4

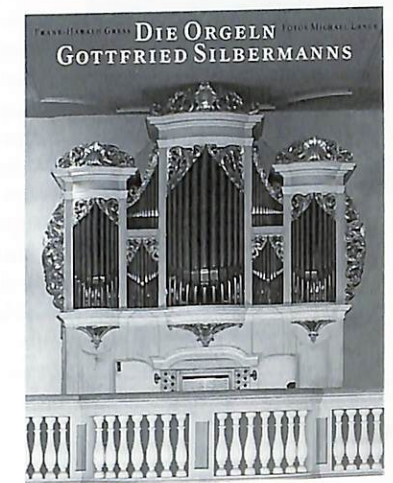
Deze luxueuse publicatie met prachtige foto's, gemaakt door Michael Lange, vormt een bijzondere feestelijke ouverture naar het komende Silbermannjaar in 2003. Van de 31 bewaarde Gottfried Silbermann-orgels wordt bij een foto van het front in groot formaat (31 x 24 cm) telkens zowel een historische als een technische beschrijving gegeven: naast de dispositieopgave, wordt de klavieromvang, de windvoorziening, de toonhoogte en stemming beschreven. Bij sommige instrumenten worden historische ontwerptekeningen afgedrukt. Een volgend hoofdstuk besteedt aandacht aan de 19 instrumenten die gedeeltelijk of volledig verloren zijn gegaan. Daar waar het originele front bewaard is gebleven, is bij de beschrijving ook een foto gepubliceerd. Over de geplande restauraties van de Silbermann-instrumenten te Forchheim en de kathedraal te Dresden worden we in deze uitgave voor het eerst geïnformeerd.

Het boek bevat tevens een hoofdstuk gewijd aan de persoonlijkheid van Gottfried Silbermann. Ook een beschrijving van het keurvorstendom Saksen van weleer komt aan bod.

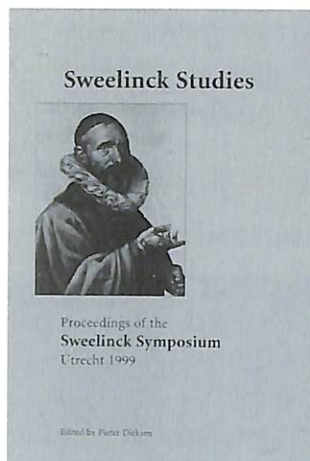
De auteur Frank-Harald Gress schreef dit boek in eerste instantie voor een zo ruim mogelijk publiek dat hij op die manier wil kennis laten maken met één der grootste orgelmakers van de 18de eeuw. Zo zijn vrij technische beschrijvingen als mixtuursamenstellingen bij de disposities niet opgenomen. Bij elk orgel zijn verwijzingen gevoegd naar uitvoeriger en meer gedetailleerde informatie over het instrument in casu. Een beknopt orgellexicon achteraan in het boek maakt de orgelliefhebber de betekenis duidelijk van de orgeltechnische termen die worden gehanteerd. De omstandige bronnen- en literatuurlijst geeft een actuele status weer van de vele publicaties die reeds over Silbermann en zijn orgelœuvre zijn gepubliceerd.

Voor meer gespecialiseerde en gedetailleerde informatie over Gottfried Silbermann's orgels is een eerdere publicatie van Frank-Harald Gress *Die Klanggestalt der Orgeln Gottfried Silbermanns* (Leipzig, Deutscher Verlag für Musik, 1989) een onmisbaar document. Gress treedt met deze twee publicaties in het voetspoor van zijn eminente voorgangers Werner Müller en Ulrich Dähnert die beiden baanbrekend vorsingswerk hebben verricht en uitgegeven.

De tweede druk van voorliggend boek toont aan dat er bij het orgelminnend publiek een ruime, daadwerkelijke belangstelling bestaat voor deze grootmeester uit de 18de-eeuwse orgelbouwkunst. [L.B.]

P. DIRKSEN [ed.], *Sweelinck Studies — Proceedings of the Sweelinck Symposium*
Uitgave: Foundation for Historical Performance Practice (Stimu), Utrecht, 2002.
ISBN 90-72786-09-2

Deze uitgave omvat de lezingen die werden gehouden op een symposium te Utrecht van 27 augustus tot 1 september 1999. De organisatie van zowel dit symposium als de uitgave lag in handen van STIMU (Stichting voor Muziekhistorische Uitvoeringspraktijk). Tal van eminente Sweelinckkenners belichtten in hun referaat telkens een facet van deze *Deutsche Organistenmacher*. Niet minder dan 14 teksten zijn in deze publicatie opgenomen. De themata zijn divers: van historische achtergronden uit Sweelincks tijd, over Sweelincks invloeden en stijl, uitvoeringspraktijk, muziektheoretische aspecten en instrumenten. Enkele voorbeelden: Gustav Leonhardt schrijft over het *varietas*-principe in Sweelincks variatiewerken. David J. Smith heeft het over de muzikale invloed bij deze organist uit de Oude Kerk te Amsterdam en de Engelse componisten die actief waren in de Zuidelijke Nederlanden. Michael Belotti wijdt een bijdrage aan Jacob Praetorius, een minder bekende leerling van Sweelinck. Pieter Dirksen referaat handelt over bronnenonderzoek, analyse en uitvoering bij Sweelinck. Ton Koopman staat stil bij de uitvoeringspraktijk van diens oeuvre. Over de orgels uit Sweelincks tijd vinden we meer informatie in de studie van Koos van de Linde.

Wie op de hoogte wil blijven van de ontwikkelingen in het onderzoek naar Sweelinck en zijn oeuvre is beslist gebaat bij deze publicatie. [L.B.]

CD

Europese orgelmuziek in Sint-Baafs

— EDWARD DE GEEST *op de orgels van de Sint-Baafskathedraal van Gent*
Uitgave: De Vrienden van het Sint-Baafsorgel - SIG-EDG 03

Edward De Geest, organist van de Sint-Baafskathedraal te Gent, brengt op deze CD een gevarieerd programma ten gehore op de beide orgels die deze kerk rijk is. Op het Patrick Collonorgel uit 1974 met twee klavieren en aangehangen pedaal, dat sedert 1998 in de crypte van de kathedraal is opgesteld, brengt Edward De Geest werk van Erbach, Pachelbel, C.P.E. Bach en Krebs. Op het hoofdorgel in de bovenwerk programmeert hij werk van o.m. zijn voorganger Gabriël Verschraegen (toccata in h), naast composities van Bossi, Rheinberger, Eben en Dupré. Het orgelspel van Edward De Geest is verzorgd en blijft ook op het Klaisorgel erg helder en verstaanbaar, wat zowaar geen sinecure is, gezien de immense ruimte. Vooral de composities uit de 19de en de 20ste eeuw speelt hij met veel overgave en bezieling. Zijn doordachte en goed uitgekende registraties ondersteunen zijn boeiende vertolkingen. [L.B.]

Brussel, Onze-Lieve-Vrouw ter Finisterraekerkerk
[1849 & 1856: Hippolyte Loret/ 2000: Manufacture d'orgues Thomas — III/Ped]
— XAVIER DEPZÉZ, JEAN FERRARD, BERNARD FOCCROULLE, MOMOYO KOKUBU, ORGEL.
Uitgave: SIC v.z.w., Troonstraat 200, 2050 Brussel.

Naar aanleiding van de inauguratie van het gerestaureerde Hippolyte Loretorgel uit de Finisterraekerkerk in de Nieuwstraat te Brussel vonden eind mei 2000 vier orgelrecitals plaats. Voor deze opname kozen dezelfde organisten elk één werk uit de programma's van hun inhuldigungsconcert: Jaak-Nikolaas Lemmens (*Sonate Pontificale* door X. Deprez) en leerlingen Clément Loret (*Sonate opus 25* door J. Ferrard) en Alphonse Mailly (*Sonate opus 1* door M. Kokubu) zorgen reeds voor ruim 60 minuten muziek. Niet direct aansluitend op dit gegeven (Lemmens en leerlingen) programmeerde B. Focroulle als sluitstuk het *deuxième choral* van César Franck. Jammer dat men niet bij de thematiek van Lemmens en zijn leerlingen is gebleven. Dit neemt niet weg dat deze CD-opname, zowel voor de gekozen literatuur (de sonate van zowel Loret als Mailly worden zelden vertolkt) als de schitterende restauratie van dit H. Loretorgel, een voltreffer is. De hele CD-presentatie is voortreffelijk: niet enkel de originele presentatie, maar ook het uitgebreid inlegboekje is een voorbeeld hoe het moet: een uitvoerige toelichting over het programma én het orgel, zowel het Frans, het Nederlands als het Engels. Voor de Nederlandse vertaling tekende Pieter Vanhaecke. Hierin sloop evenwel een klein foutje: bij de toelichting over César Franck staat dat hij aan het conservatorium te Parijs doceerde tot zijn dood in 1872; dit moet 1890 zijn. Biografieën van de vier organisten zijn niet opgenomen. Deze CD illustreert op overtuigende wijze zowel de kwaliteit van dit orgel als de Belgische orgelmuziek uit de 19de eeuw. De restauratie door de *Manufacture d'orgues Thomas* uit Ster-Francorchamps alsmede de vertolkingen weerspiegelen een hoogstaand niveau in de Belgische orgelwereld van vandaag. [L.B.]

Innerschweizer Orgelbarock des 17./18. Jh - Authentische Instrumente von 1600 bis 1730

— MICHAEL DAHINDEN, ASTRID ENDER, PATRICA OTT, ORGEL
Uitgave: Musikverlag Müller & Schade AG, CH-2011 Bern - www.mueller-schade.com

Een uniek opzet ligt hier aan de basis van deze CD: voor het eerst worden een aantal historische Zwitserse instrumenten van 1600 tot 1730 voorgesteld met vrijwel onbekende orgelmuziek uit diezelfde periode, eveneens van Zwitserse bodem. Deze partituren worden bovendien ook nog eens voor het eerst digitaal vastgelegd. Drie jonge getalenteerde Zwitserse organisten hebben deze kans ten volle benut en spelen uitermate verzorgd en overtuigend. Vele van deze onbekende instrumenten: koororgels uit Stans, Beromünster, Sarnen, Luzern, Reiden, St. Jozefsklösterli im Loo als de r.-k. St. Theodul in Unterschächen als enkele authentieke regalen uit het Wagner-museum te Luzern, zijn schitterende juwelen. Ook hier staat het *booklet* model. Elk orgel wordt op een volledige bladzijde uitgebreid voorgesteld met foto's in kleur naast de dispositie en andere technische specificaties. Op diezelfde pagina wordt het gespeelde programma genoteerd met de aangewende registraties. De historiek van elk bespeeld orgel wordt achteraan nog nader toegelicht. Dit alles is gegoten in een mooie, stijlvolle lay-out. Een prachtige realisatie! [L.B.]

Historical baroque organs of the Grand Duchy of Luxembourg (Volume 2)

— PASCALE VAN COPPENOLLE at the organ of the Franciscan Church of Troisvierges - Ensemble Quintessence. uitgave: René Gailly CD87 155

De Luxemburgse organiste Pascale Van Coppénolle is enige tijd geleden gestart met de uitgave van een reeks CD's op historische Luxemburgse orgels. Het programma van deze opname is gewijd aan de 17de eeuw. Bij onstentenis van 17de-eeuwse Luxemburgse componisten werd gegrasdruind in de andere regio's van de Zuidelijke Nederlanden. De eerste helft van die 17de eeuw bevat repertoire van Peter Philips, Peeter Cornet en het ms. 2348 van de St.-Genevièvebibliotheek te Parijs terwijl Abraham Van den Kerckhoven en Lambert Chaumont de tweede helft van de eeuw vertegenwoordigen. Het orgel van Troisvierges, dat wellicht rond 1660 werd gebouwd, diende als vertrekpunt voor de samenstelling van dit programma. Dit instrument, van een anonieme bouwer, bevatte oorspronkelijk één klavier met aangehangen pedaal. Bij de restauratie/transformatie door

Georges Westenfelder werd het orgel uitgebreid met een positief en een zelfstandig pedaal, geplaatst in een afzonderlijke kast aan de rugzijde. Zeven registers zijn volledig en twee andere gedeeltelijk bewaard. Een ware revelatie is de vertolking van het *Salve Regina* van Peeter Cornet waarbij de alternerende gregoriaanse verzen voorzien zijn van een tweede stem zoals die teruggevonden is bij dit Maria-antifoon uit het *Processionale ritibus romanae ecclesiae* (Antwerpen, 1602, p. 415-416) op het achterste schutblad. Deze uitvoering geeft ons dan ook een mogelijk klankbeeld hoe het *Salve Regina* wellicht voor de "restauratie" van het gregoriaans in de tweede helft van de 19de eeuw in onze kerken heeft geklonken. In het inlegboekje bij deze CD is hierover een uiterst interessante bijdrage te vinden van Gilbert Huybens. [L.B.]

Abdijkerk Averbode, Verschueren-orgel (2002)

— JOS BIELEN, ORGEL. Uitgave: vzw Averbodium, Abdijstraat 1, 3271 Averbode

Jos Bielen, o. præm. en organist van de abdij te Averbode, realiseerde naar inleiding van het inspelingsconcert van het nieuwe Verschuerenorgel op 20 september jl. een CD met hetzelfde programma. Het gekozen repertoire is zeer divers en laat toe heelwat diverse

registratiemogelijkheden onder de aandacht te brengen. Naast Noord- en Midden-Duitse muziek (Buxtehude, Bruhns, Pachelbel en Bach) zijn er ook Vlaamse (Van den Kerckhoven, Van den Gheyn) en Franse bladzijden (Dandricu) te beluisteren. De aangewende registraties zijn in het bijhorende tekstboekje opgenomen. In het voorbije septembernummer werd aan dit voortreffelijke instrument uitgebreid aandacht besteed. De abdijsgemeenschap mag zich gelukkig prijzen een goede organist in eigen huis te hebben en een dergelijk instrument dagelijks te kunnen aanwenden in de liturgie. Met veel aandacht voor helderheid en timing in deze weelderige akoestische abdijkerk weet Jos Bielen blijvend te boeien waarbij zowel de eerder introverte

als de uitbundige orgelbladzijden op passende wijze tot hun recht komen. [L.B.]

[Aan deze rubriek werkte mee : Luk Bastiaens]

JAN BAERT

44ste Orgel Improvisatieconcours 2002 Haarlem

— Sietze de Vries, winnaar

Onder ruime belangstelling werd op 2 juli II. het internationaal orgelfestival in Haarlem geopend met een orgel improvisatieconcours. Het Chr. Müllerorgel (1738) was feestelijk verlicht en klonk stralend.

Zes kandidaten waren geselecteerd voor deze finale. Elke kandidaat diende gedurende maximum 20 minuten te improviseren in een driedelige sonatevorm op thema's van Petr Eben. Het concours gebeurde volledig anoniem. De juryleden noch de luisteraars hadden aldus enige informatie over de op dat moment spelende kandidaat.

Zuzana Ferjencikova (° 1978) uit Slowakije, bracht een boeiende uitwerking met in het tweede deel een mooi vrij thema, in de Mendelssohnstijl.

Sietze de Vries (° 1973) uit Nederland de thema's goed te citeren en ontwikkelen in een klanktaal die enigszins refereerde naar Messiaen. De sonatevorm was goed uitgewerkt, met een verzorgde speelstijl en een goed gebruik van het orgel. In het derde deel introduceerde hij op knappe wijze het koraal uit psalm 124 *Wij zijn bevrijd door de Heer; Hij heeft ons gered van de vijand*.

Gabriel Marghieri uit Frankrijk gaf een boeiende doorwerking en wist een goede opbouw uit te werken.

Bij David Timm (° 1969) uit Duitsland was de thematiek zoek, terwijl het tweede deel door de weergoden werd overspoeld met donder en bliksem.

Jacob Lekkerkerker (° 1975) uit Nederland wist een ingetogen en subtiel (te lang) betoog te houden. In 2001 won hij trouwens het improvisatieconcours van Zwolle.

Hampus Lindwall uit Zweden, (° 1976) kon niet boeien, toch werd er vroegtijdig geapplaudisseerd waardoor de organist er een abrupt einde aan maakte.

Sietze de Vries werd tot winnaar uitgeroepen. De juryleden waren: Theo Brandmüller (D), Jean-Pierre Leguay (F), Daan Manneke (NL) en Zsigmond Szathmáry (H).

Illustratie: thema's voor het improviseren van een driedelige sonate van Petr Eben

Deel 1: thema A

Deel 1: thema B

Deel 2: vrij

Deel 3:

Mededelingen

Afgestudeerde organisten academiejaar 2001-2003

Aan de Hogeschool voor Wetenschap en Kunst, departement Lemmensinstituut, te Leuven : Bart Jacobs uit St.-Amands behaalde het specialisatie diploma (diploma voortgezette opleiding) orgel met grote onderscheiding (docent Reitze Smits).

Johan Famaey uit Lokeren (docenten Luc Ponet en Reitze Smits) , Guy Paggen (docent: Luk Bastiaens) uit Voeren behaalden het eindexamen van Meester in muziek voor orgel.

Peter Pazmany uit Kontich (docent: Luk Bastiaens) en Nico Ronsse (docent: Luk Bastiaens) uit Anzegem behaalden het eindexamen van meester in muziek voor orgel met onderscheiding.

Aan de Hogeschool Antwerpen, departement dramatische kunst, muziek en dans behaalden Wouter Vankeirsbilck het eindexamen van Meester in muziek voor orgel met onderscheiding en Karolien Schuurmans eveneens het eindexamen van Meester in muziek voor orgel met voldoening (docent: Joris Verdin).

Bart Rodyns, laureaat orgelconcours te Leiden

Bart Rodyns, student specialisatie orgel aan het Conservatorium te Maastricht, werd in de categorie "renaissance, barok, rococo", eerste laureaat van het 9de orgelconcours, gehouden te Leiden. Deze tweejaarlijkse wedstrijd werd beoordeeld door Jan Welmers, Stanislas Deriemaeker en Theo Jellema. De eerste rond vond plaats op het Van Hagerbeerorgel uit 1642 in de Pieterskerk, terwijl de finale beslecht werd in de Hooglandse kerk. Bart Rodyns, geboren te Lier in 1978, is als organist verbonden te Broechem en de O.L.V.-Onbevlektkerk te Lier. Hij is ook leraar aan de Kunsthumaniora Lier-Antwerpen.

Nieuwe orgelklas muziekacademie Hemiksem

Het gebeurt niet elke dag dat in Vlaanderen nog een nieuwe orgelklas wordt opgericht. Dit initiatief gaat uit van de muziekacademie van Hemiksem. Het gerestaureerde Van Peteghem-orgel in de St.Petrus- en Pauluskerk te Schelle zal als lesinstrument, een vrij uniek gegeven, worden aangewend. Als orgelleraar is Ben Van Nespen aangesteld.

Een postzegel en een postkaart voor Lovaert

Tijdens de voorbije oktobermaand organiseerde Het Land van Nevele vzw de *Lovaertdagen*, een eerbetoon aan de orgelbouwersfamilie Lovaert waarvan Leo, de stamvader, 200 jaar geleden werd geboren in Nevele. Naast de organisatie van twee orgelconcerten (5 en 19 oktober 2002) en een voordracht (12 oktober) in de Poeselse St.-Laurentiuskerk werden ook een postkaart en een speciale postzegel uitgegeven waarop het Louis Lovaertorgel (1870) uit de Poeselse parochiekerk staat afgebeeld. De postkaart, een foto van André Bollaert, werd gedrukt op 500 exemplaren in de werkplaats voor aangepaste arbeid Nevelland te Landegem. Ze is uitgevoerd in zwart wit op 260 gr karton en meet 15 op 10,5 cm. Ze werd verspreid tijdens de Lovaertdagen onder de concertgangers.

De N.V. Artis-Historia stond in voor de realisatie van de Lovaertpostzegel. Deze N.V. heeft het beheer van de "MijnZegel", een initiatief van de Belgische Posterijen, die het mogelijk maakt eigen, persoonlijke postzegels samen te stellen. Deze zegels bestaan uit 2 delen : *de echte zegel* (rechts) met opschrift Belgique-België en in het midden een posthoorn en *het vignet* met daarop de afbeelding gekozen of gerealiseerd door de besteller (deze afbeelding kan worden doorgestuurd via de post of via e-mail).

Op het vignet van de Lovaertzegel staat het Poeselse Lovaertorgel afgebeeld met links daarvan de tekst : "Lovaertdagen Poeselle 5,12, 19 oktober 2002". Foto en samenstelling zijn van André Bollaert. De technische realisatie werd uitgevoerd door Catherine De Groote. De oplage bedraagt 210 exemplaren. De postvellen dragen de nummers B 99400 tot B 99426. De drukdatum van de zegels is 15 april 2002, deze van de vignetten 12 september 2002. De zegels kostten 16 EUR per velletje van 15 zegels en hebben een frankewaarde van 42 cent (standaardtarief brief binnenland). De zegels werd voor het eerst in gebruik genomen op 24 september 2002. Het is de eerste maal dat in Nevele een privé-postzegel wordt uitgegeven naar aanleiding van een culturele manifestatie.

Voor geïnteresseerden en verzamelaars is nog een kleine voorraad zegels en postkaarten beschikbaar. Kaart en zegel kosten 2 €, verzending inbegrepen. Er wordt 1 zegel en 1 kaart per bestelling aanvaard, tot zolang de voorraad strekt. Het verschuldigde bedrag kan gestort worden op de rek. 000-0627981-03 van Het Land van Nevele met vermelding : Lovaertzegel.

In 2003 worden twee vooraanstaande Belgische organisten herdacht:

Flor Peeters (04.07.1903 - 04.07.1986), viering 100ste verjaardag

Van de grote Vlaamse organist, pedagoog en directeur, virtuoos en toondichter wordt de honderdste verjaardag van zijn geboorte feestelijk herdacht met o.a. hommage-concerten en andere activiteiten. Een website over Flor Peeters is gepland. *Orgelkunst* zal een bijdrage publiceren van Peter Pieters.

Joseph Jongen (14. 9. 1873 - 13. 7. 1953), herdenking 50 jaar overleden

Aan deze grote Belgische componist, organist en directeur wordt volgend jaar eerbetoon gebracht o.m. met de organisatie van symfonische concerten, kamermuziekconcerten, orgelrecitals, een colloquium en een tentoonstelling in de Koninklijke Bibliotheek te Brussel, vanaf 23 oktober 2003.

Info: Les amis de Joseph Jongen, avenue des Camélias 27, 1150 Bruxelles
<http://www.joseph-jongen.org> — email: patrciaraes@tiscalinet.be

Hans Fidom, hoofdredacteur *Het Orgel*, gepromoveerd tot doctor

Op 4 oktober verdedigde Hans Fidom in de Aula van de Vrije Universiteit te Amsterdam zijn proefschrift *Diversity in Unity - Discussions on Organ Building in Germany between 1880 and 1918*. Zijn promotoren waren prof. Dr. Ewald Kooiman, en prof. Dr. Hermann J.B. Busch.

Tijdens de verdediging van zijn proefschrift werd een genuanceerde visie ontwikkeld over de betekenis van Albert Schweitzer (1875-1965) en Emile Rupp (1872-1948). Hierbij kan worden geconcludeerd dat zij enerzijds – vanuit praktische standpunten – de resultaten van het voorbije orgeltijdperk hebben aanbeden en helpen afsluiten en anderzijds – vanuit hun theoretische standpunten – de wegbereiders waren van de nieuwe orgelbeweging.

Hans Fidom zal voor *Orgelkunst 100* een bijdrage leveren over het in Nederland actuele onderwerp *Hoe om te gaan met orgels uit de periode 1880-1950*.

Daniel Lesur, Frans organist-componist, op 93 jarige leeftijd overleden

Jean Yves Daniel Lesur (19.11.1908 - 02.07.2002) was, evenals zijn moeder, een orgelleerling van Charles Toumemire. In 1927 werd hij in de Sainte - Clotilde de *suppléant* van zijn leermeester. In die tijd componeerde hij met *La vie intérieure* (1932) zijn meest bekende orgelcompositie, in

een quasi-improvisatorische, post-Franckstijl. Verder schreef hij voor orgel: *Scène de la Passion* (1931), uitgave Leduc, *In Paradisum*, (1933), uitgave Leduc, *Hymnes* (1935) uitgave Leduc, *Hymnes* (1937) in *Liturgie et Concert*, Schola Cantorum. Hij was toen ook organist *des Benedictines*. Samen met o.m. Olivier Messiaen, André Jolivet en Maurice Duruflé was hij mede-stichter van de groep *Jeune France* (1936). Vanaf 1935 was hij leraar contrapunt aan de *Schola Cantorum*. In 1957 werd hij er directeur. Hij werd ook algemeen gewaardeerd als medewerker aan

de Franse radio (1969) en *Inspecteur de la Musique* (1971). Als administrator van de nationale opera's (1971-1973) heeft hij mede de komst bewerkstelligd van Rolf Liebermann aan de leiding van *L'opera de Paris* (1975). In 1982 werd hij benoemd tot lid van de *Académie des Beaux-Arts* als opvolger van Tony Aubin. Naast verschillende grote orkestwerken componeerde hij drie opera's en een *Fantaisie concertante* voor cello en orkest, opgedragen aan M. Rostropovich.

Acta Organologica 2001, band 27, een nieuwe uitgave van GDO

Onder leiding van Alfred Reichling werd de 180ste uitgave van het *Gesellschaft der Orgelfreunde*, het jaarboek 1999 uitgegeven met 29 afbeeldingen, talrijke disposities, tabellen, diagrammen en muziekvoorbeelden. Ca 200 pagina's zijn gewijd aan: de orgelgeschiedenis van: de Evangelische stadskerk te Lauterbach (Hessen), de slotkerk te Weissenfels, de Stiftskirche te Fischbeck, het Silbermann-orgel in St.-Stefaan te Karlsruhe en aan historische en hedendaagse orgelbouwkundige onderwerpen. Verder wordt op ca 100 pagina's de problematiek van het orgelspel en de orgelmuziek ten tijde van Adam Ileborgh (15de eeuw) grondig behandeld.

Info: Edition Merseburger 1507, Verlag Merseburger Berlin GmbH, Kassel.

Arte Organaria e Organistica, een Italiaanse Orgelmagazine

Orgelkunst ontvangt dit Italiaanse tweemaandelijks orgeltijdschrift, dat met zorg is uitgegeven. Een ruime scala van onderwerpen wordt behandeld, zoals het leven en werk van Enrico Bossi, het Serassi-orgel in de kathedraal van Salò, het Silbermann-orgel in Marmoutier en Ebermunster, een nieuw orgel van Pinchi in Senigallia. Een foto van Lieve Van de Rostyne aan het orgel tijdens het *Premio Battipaglia Concorso*, is gepubliceerd in het nr. 41, blz. 37.

Info: Casa musicale Edizioni Carrara, Via Calepio, 4- I. 24125 Bergamo
Tel. 035/243618 —

E-mail: edicarr@tin.it — <http://www.edizionicarrara.it>

Klankdocumenten van 32 orgels van Aristide Cavallé-Coll

De grootsheid en stijldiversiteit van 32 orgels van Aristide Cavallé-Coll, aangevuld met twee instrumenten van zijn opvolger Charles Mutin, worden geïllustreerd op representatieve instrumenten van zijn jeugd, van de eerste successen en van het latere meesterschap en de

uiteindelijke roem. Klankopnamen van passende orgelmuziek uit de 19de- en de 20ste eeuw werden gemaakt in 6 landen in Europa en Zuid-Amerika. Twaalf organisten verzorgden de opnamen. Daarnaast is een boek (210 p.) gepubliceerd. Deze opnamen werd eerder op grammofoonplaat vastgelegd en zijn thans op CD heruitgegeven.

Info: Ursina Motette/Psallite Verlag, Niederheinstr. 142, D-40474 Düsseldorf
Tel. 02 11/458 87 10 www.motte/verlag.de -Email: motette.psallite@online-club

Orgelsponsoring in de Canadese steden Calgary en Edmonton.

Alberta, vroeger een regio met rijke Indianencultuur en grote buffalokudden, is vanuit de agrarische weelde en de recente olierijkdom opgeklommen tot een welvarende provincie aan de westkant van Canada.

Ook de orgelcultuur vaart er wel bij. In Calgary, gelegen aan de uitlopers van de *Rocky Mountains*, werd in de Jack Singer Concert Hall een groot vier klaviersorgel met 75 registers geplaatst door Casavant Frères in 1987. Het was een schenking van firma's, banken en van de burgers van Calgary. Thans wordt er om de vier jaar een wereldwijd bekend orgelconcours georganiseerd in het kader van het *Calgary International organfestival & Competition*, gesponsord door de Royal Bank Calgary. Email: deb4@triumphent.com.

In Edmonton, de hoofdstad van Alberta, is door de Canadese orgelbouwfirma Letourneau het meest omvangrijke concertorgel van Canada geplaatst in de nieuwe grote Francis Winspaer Concert Hall. Het werd ingespeeld op 14 september 2002 met de vertolking van de derde symfonie van C. Saint-Saens voor orgel en groot orkest.

Email: Jerrold.Eilander@winspearcentre.com — <http://www.winspearcentre.com>

Concertagenda

DECEMBER

- zo 01 15.00 u Gent,
St.-Baafskathedraal, Edward De Geest & zang
za 07 15.00 u Hasselt,
St.-Quintinskathedraal, Marcel Deckers
vr 13 20.00 u Antwerpen,
Protestantse kerk, Wannes Vanderhoeven
zo 15 16.00 u Luik,
Eglise St. Jacques, Pierre Thimus & koor
zo 15 18.00 u Raeren,
St. -Nikolaus, Andreas Cremer
za 21 17.00 u Gent,
St.-Baafskathedraal, Edward De Geest

www.pels.be
site update 3/2002

PELS & D'HONDT
ORGELBOUWERS SINDS 1892

Dorp 73
B-2230 Herselt

tel. 014-54 46 58
fax 014-54 14 93

driemaandelijks tijdschrift
voor muziekcultuur
ADEM is in 2002 aan zijn
38ste jaargang toe met 4 themanummers

MUSICI EN HUN ...

Musici en hun collega's
Musici en hun publiek
Musici en hun management
Musici en hun thuis

ADEM

- biedt verder een uitgebreide rubriek cd-recensies, boek- en partituurbesprekingen
- verzorgt een afzonderlijk te catalogeren overzicht van meer dan 150 tijdschriften en een rubriek actualia
- publiceert bij elk nummer een orgelbegeleiding en variabele orkestratie in bijlage
- verschijnt 4 maal per jaar

Abonnement Adem: € 25
buitenland: € 33

ADEM is een uitgave van de nationale koorfederatie "Het Madrigaal"
met medewerking van het Lemmensinstituut.

Info: Claudine Martens, Herestraat 53, 3000 Leuven • tel. 016/23 39 67 • fax 016/22 24 77 • e-mail: claudine.martens@lemmens.wenk.be

ETIENNE DE MUNCK
orgelmaker
C.V.B.A.

Heistraat 2
9100 Sint-Niklaas
Tel.+ Fax: 03/776 46 83

Ontwerp en uitvoering van
mechanische pijporgels
voor concertruimten en kerken
huisorgels, positieven en portatieven
restauratie, onderhoud en verhuur

Verhuur van orgelpositieven

Florimond De Pauwstraat 61
B-1070 Brussel
Tel. 02/522 64 63

ANDRIESEN B.V.B.A

Anneessens
orgelbouw sinds 1830

nieuwbouw
onderhoud
herstelling
restauratie
verbouwing

zaakvoerder: Ing. Paul Andriessen
Benediktinessenstraat 10-12. 8930 MENEN
tel. en fax: 056/51.13.82

Een interessant orgel wordt
degelijk gemaakt, graag bespeeld
en goed onderhouden.

PIETER VANHAECKE
STEMMEN EN ONDERHOUDEN
G. Benoîtlaan 23/1
1170 Brussel
© 02/660.20.30

Een ruime ervaring als bron van kennis
en ambacht om uw orgel
-historisch of modern- degelijk te
onderhouden.
Duidelijke en juiste prijsopgave,
zorgvuldige afwerking

Atelier Chris Maene

ORGELS — KLAVECIMBELS — FORTEPIANO'S

Nieuwbouw — Restauratie — Onderhoud

MAENE b.v.b.a.
Industrielaan 5
B-8755 Ruselede

Tel. 051/68.64.37
email: info@maene.be
website: www.maene.be

Orgeltijdschriften

Ars Organi — L, 2002, nr. 3/sept.: M. SCHAEFFER, *Eine Registeranweisung des Orgelmachers J.A. Silbermann von 1778*; C. AHRENS, *Der Orgel- und Instrumentenmacher' Wahlfried Ficker (1676-1770) aus Zeitz*; R. EBERLEIN, *Die Sifflöte-Hintergründe eines unscheinbaren Orgelregisters*.

De Orgelvriend — XLIV, 2002, nr. 9/sept.: W. VAN DER ROS, *35 jaar Van den Heuvel Orgelbouw*. Nr. 10/okt.; D. MOLENAAR, *Jan Pieterszoon Sweelinck*; G. SCHAAP, *Alkmaars 'kleyne orgel' waardig gedocumenteerd*.

Gregoriusblad — CXXVI, 2002, nr. 3/sept.: S. BRINK, *Charles Stanford (1852- 1924): a great musician*.

Het Orgel — LXLVIII, nr.5: [*Historiseren in Nederland - deel II*]: R. VAN DIJK, *'Ik vind het nog machtig mooi om te doen' orgelmaker Albert de Graaf*; J. JONGEPIER, *Het orgel in de Hervormde Kerk te Duurswoude*; P. VAN DIJK, *Het orgel in de Magnuskerk te Anloo*; I. ORTGIES, *Vallotti in het Groningerland, over de restauratie van temperaturen*.

La Tribune de l'Orgue — LIV, 2002, nr. 3: A. GOMMIER-DECOURT, *L'orgue d'Albert Alain (5)*; J. VAN ARX, *Petite introduction aux pratiques d'ornementation de la fin de la renaissance et du début de l'époque baroque*; N. GORENSTEIN, *A propos de Liturgie*; G. BOVET, *Un itinéraire en Espagne (2)*.

L'Organiste — XXXIV, 2002, nr. 2/april: A. & D. THOMAS, *La reconstruction de l'orgue de la Basilique Notre-Dame de Tongres*; P. WÉRY, *La restauration des sculptures de l'orgue de Tongres*; J.-P. FELIX, *L'orgue Jean-Emile [Emile I] Kerkhoff du Collège Saint-Michel à Etterbeek (1910)*. Nr. 3/juli: J.-P. FELIX, *L'orgue Pieter-Adam Van Dinter d'Autre-Église et Compléments sur Auguste Wiegand à Sydney*; L. KERREMANS, *Un Schyven Méconnu, L'orgue de l'Institut de la Sainte-Famille à Schaerbeek*.

L'Orgue Francophone Congrès 2002 — B. ALZIEU, *Le Languedoc terre de facteurs d'orgues*

Muziek & Liturgie — 2002, nr.8/9 aug. sept.: W. VAN DEN DOOL, *Is het orgel wel los verkrijgbaar?* Nr. 10/okt.: G. OOST, *Verhogingen?* (2).

The American Organist — XXXVI, 2002, nr. 7/juli: B. JEROLD, *Organ Tempo at the Time of J.S. Bach*. nr. 8/aug.: T. CHASE, *Raymond Daveluy and St. Joseph's Oratory, Montreal*. nr. 9/sept.: S. PORTER, *The Organ Works of William Matthias*; A. M. THOMAS *Vierne "Lied"*.

The Diapason — LXLIII, 2002, Nr. 7/juli: J. GEFFERT, *Toe or Heel? Evidence of Baroque Practices*. Nr. 8/aug.: G. SADOH, *The Creative Process in Nigerian Hymn-Based Compositions*.

The Tracker — XLVI 2002, Nr. 3/juli: S. SCHNURR, *The Austin Organ of the Medinah Temple Chicago, Illinois*; P. PEETERS & H. TOBIN, *European Organ Symposium Demands new Protections for Our Cultural Heritage*; J. R. WATSON, *Conservation of Six Historical Organs at Colonial Williamsburg*.

ORGELKUNST is een driemaandelijks tijdschrift, uitgegeven door de Vlaamse Vereniging ter Bevordering van de Orgelkunst v.z.w., opgericht in 1978

XXVste jaargang, nummer 4 – december 2002 / ISSN 0776-9350

Verantwoordelijke uitgever

Kamiel D'Hooghe (zie redactieadres)

Redactieraad

hoofdredacteur : Kamiel D'Hooghe

redacteurs: Luk Bastiaens, Dr. Bernard Huys, Wenceslaus Mertens en Patrick Roose

Medewerkers

E. De Geest, R. De Vos, A. De Witte, J. D'Hollander, Dr. P. Dirksen, A. Fauconnier, J. P. Felix, J. Fishell, J. Ferrard, A. Froidebise, L. Ghielmi, G. Huybens, M. Lemmens, T. Levaux, K. Lueders, T. Malengrau, J. Moors, P. Thomas, R. Plovie, J. Potvlieghe, H. Baeck-Schilders, Dr. T. Van Eck, J. Van Hoken, J. Van Landeghem, J. Vermeiren en P. Wagenaar; *vertalingen*: D. David, B. Van Zuuren

Administratie en redactieadres

Opgave van abonnementen en adreswijzigingen

Agnes Dumon, Beiaardlaan 1, B-1850 Grimbergen, tel. & fax 02/305.69.88, e-mail: dhooghedumon@pandora.be

Abonnement voor 2002

België: 18 €/ Studenten: 10 €/ Steunabonnement: 62 €

Nederland: 23 €; Overige landen: 28 €

Oude nummers/jaargangen zijn verkrijgbaar tegen gunstige voorwaarden
Inlichtingen op redactieadres

Betalingen

- Voor België: op bankrekeningnummer 436-6204991-57: ten name van ORGELKUNST, Beiaardlaan 1 te 1850 Grimbergen
- Voor Nederland: op rekeningnummer 85.80.98.474 van Kamiel D'Hooghe met vermelding "abonnement Orgelkunst"
- Overige landen: exclusief via overschrijving op bankrekeningnummer 436-6204991-57

Advertenties

Inlichtingen en opgave bij de hoofdredacteur op het redactieadres

Internet en e-mail

Website: www.orgelkunst.be e-mail: mail@orgelkunst.be

Voor de inhoud van de ondertekende artikels zijn alleen de auteurs verantwoordelijk. Overname van artikels is slechts toegestaan na schriftelijk verkregen toestemming van de hoofdredacteur.

Frontpagina

Het Metzler-orgel (1993) in de Onze-Lieve-Vrouwkathedraal te Antwerpen
Houtskooltekening van R. Bosschaert